

**Національна академія наук України
Відділення економіки
Державна установа «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього Національної академії наук України»**

РОЗВИТОК ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Науково-аналітична доповідь

Львів – 2015

УДК [332.122:339.9](477)

Розвиток транскордонного співробітництва : науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів, 2015. – 52 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

В доповіді проаналізовано стан транскордонного співробітництва України, розглянуто нові форми транскордонної взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва, виявлено регіональні ініціативи формування транскордонних кластерів та парків, визначено чинники впливу на взаємодію суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва, запропоновано заходи щодо активізації транскордонного співробітництва.

Матеріали доповіді можуть бути корисними для науковців та аналітиків, представників органів державної та місцевої влади, керівників підприємств, громадських організацій, викладачів та студентів економічних спеціальностей.

Науковий редактор

Кравців В.С. – доктор економічних наук, професор.

Рекомендовано до друку Вченою радою ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» (№2 від 25.02.2015 р.).

© ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2015.

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Організаційно-правове забезпечення і сучасний стан розвитку транскордонного співробітництва в Україні.....	5
Розділ 2. Нові форми транскордонного співробітництва	11
2.1. Транскордонний кластер.....	11
2.2. Транскордонні промислові зони та парки	14
2.3. Європейське угруповання територіального співробітництва (ЄУТС) та Об'єднання єврорегіонального співробітництва (ОЄС).....	16
2.4. Транскордонне партнерство.....	18
Розділ 3. Транскордонний ринок як форма взаємодії учасників транскордонного співробітництва	19
3.1. Транскордонна трудова парамаятникова міграція.....	20
3.2. Прикордонна торгівля	24
Розділ 4. Чинники впливу на взаємодію суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва	27
Пропозиції щодо активізації транскордонного співробітництва	32
Додатки	34

ВСТУП

За сучасних умов інтенсифікації євроінтеграційних процесів України, а також подій, що відбуваються на східних кордонах України, зростає роль транскордонного співробітництва, позаяк відкриваються нові можливості і постають нові виклики щодо сталого розвитку прикордонних регіонів. В межах суміжних прикордонних регіонів поглиблюється взаємодія в економічній, соціальній, науково-технічній, культурно-освітній, екологічній та інших сферах для вирішення спільних та ідентичних проблем, а також розробляються та втілюються механізми підвищення конкурентоспроможності цих територій. Саме спільні узгоджені дії суб'єктів транскордонного співробітництва в межах їх повноважень, які перебувають під юрисдикцією двох і більше договірних сторін, дозволяють виявити, одержати та нарощувати позитивний синергетичний ефект для прискорення соціально-економічного розвитку периферійних прикордонних регіонів.

В Україні транскордонне співробітництво як інструмент підвищення конкурентоспроможності прикордонних територій та чинник прискорення інтеграційних процесів відображено у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року та Державній програмі розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки.

Сьогодні не викликає сумніву, що транскордонне співробітництво є одним із важливих стратегічних напрямів розвитку прикордонних регіонів, який створює додаткові можливості вирішення проблемних питань щодо умов життєдіяльності прикордонних регіонів та інтенсифікації інтеграційних процесів Україна-ЄС у регіональному вимірі.

Проте, регіональні органи влади та органи місцевого самоврядування не повною мірою використовують можливості транскордонного співробітництва та не акцентують увагу на особливостях економічних явищ і процесів, що виникають в прикордонні. Складність процесів і явищ, які нині спостерігаються у транскордонному просторі України, актуалізує значимість формування і реалізації політики транскордонного співробітництва, з врахуванням можливостей та імовірних викликів в транскордонному просторі.

Пропонована доповідь узагальнює результати досліджень взаємодії суб'єктів транскордонного співробітництва (регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування), висвітлює нові форми транскордонного співробітництва в розрізі прикордонних регіонів, особливості розвитку неформальної взаємодії учасників транскордонного співробітництва, включає чинники впливу на взаємодію суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва, містить пропозиції щодо активізації співпраці шляхом формування і реалізації регіональної політики транскордонного співробітництва.

Науково-аналітична доповідь підготовлена за результатами досліджень транскордонної проблематики, які проводяться в ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», яка рішенням Бюро Відділення економіки НАН України визначена головним виконавцем напряму «Регіональні дослідження» та його складовою «Транскордонне співробітництво».

Доповідь підготовлена авторським колективом під науковим керівництвом д.е.н., проф. Кравців В. С.

Науковий координатор – к.е.н., с.н.с. Тимечко І.Р.

Авторський колектив:

Демедюк О. П., інж. (2.3; 4), Колодійчук А. В., к.е.н., м.н.с. (1), Матвеев Є. Е., к.е.н., с.н.с. (4), Мікула Н. А., д.е.н., проф. (1; 2.1; 2.2; 4), Тимечко І. Р., к.е.н., с.н.с. (1; 3; 3.2; 4), Цибульська Ю. О., пров.інж. (1; 2.4; 3.1; 4), Цісінська О. Б., пров.інж. (1; 2.4; 4), Цюп'як О. З., інж. (1; 4), Черторижський В. М., м.н.с. (1; 4).

РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УКРАЇНІ

Правовою основою транскордонного співробітництва є Конституція України, міжнародні договори України, що регулюють відносини у цій сфері, Закон «Про транскордонне співробітництво» та інші. Закон України «Про транскордонне співробітництво», що був прийнятий у 2004 р., визначає мету та принципи державної політики у сфері транскордонного співробітництва, повноваження суб'єктів транскордонного співробітництва України, принципи та форми державної підтримки транскордонного співробітництва та його фінансове забезпечення.

Транскордонне співробітництво може здійснюватися шляхом укладення угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах; в межах створеного єврорегіону; шляхом встановлення та розвитку взаємовигідних контактів між суб'єктами транскордонного співробітництва (Закон України №1861-IV, 2004, ст. 5).

Аналіз розвитку транскордонного співробітництва в Україні в розрізі прикордонних регіонів виявив наступне:

1. *Угода про транскордонне співробітництво* регламентує правові, організаційні, економічні та інші аспекти цього співробітництва. Угода може передбачати утворення органів транскордонного співробітництва (Закон України №1861-IV, 2004, ст.9).

Найбільше угод про транскордонне співробітництво укладено у Закарпатській та Одеській областях – по 7 угод (*табл.1*). Інформацію щодо виконання угод та їх результати суб'єкти транскордонного співробітництва надають центральним органам виконавчої влади України.

2. *Транскордонне співробітництво як стратегічний пріоритет розвитку прикордонного регіону* визначено в Стратегіях регіонального розвитку 4 прикордонних областей (Львівська, Волинська, Закарпатська та Чернівецька області), які межують з країнами ЄС (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія) (*Додаток А*). Водночас є прикордонні регіони (Донецька, Івано-Франківська, Київська, Рівненська та Харківська області), які не виокремлюють транскордонне співробітництво як напрям регіонального політики, що вказує на недооцінку з боку регіональної влади транскордонного співробітництва як реального практичного інструменту територіального та регіонального розвитку, підвищення рівня життя людей, що мешкають у прикордонних регіонах України, а також свідчить про обмеженість стратегічного бачення завдань та перспектив розвитку транскордонного співробітництва зі сторони місцевих органів влади України.

Водночас, у Стратегіях суміжних прикордонних регіонів Росії (Ростовська область (Південний федеральний округ) та Белгородська, Брянська, Воронежська, Курська області (Центральний федеральний округ)) відмічено різні механізми підвищення конкурентоспроможності та індивідуальні для кожної області, а також зазначено про реалізацію спільних заходів зі суміжними українськими регіонами щодо підвищення конкурентоспроможності, зокрема:

- розвиток транспортної інфраструктури на транскордонній території;
- створення спільної з сусідніми регіонами України та Білорусі спеціальної науково-впроваджувальної та інноваційної зони з єдиною інфраструктурою інноваційного підприємництва;
- формування транспортно-логістичного кластеру – створення на прикордонній території Росії та України зони випереджаючого розвитку – мультимодальної транспортно-логістичної зони, основою якої буде аеропорт-хаб, для залучення та розподілу значної частини вантажо- і пасажиропотоків між Росією, Україною, Західною Європою і Азією;

Розділ 1

Таблиця 1

Результати транскордонного співробітництва прикордонних регіонів України, станом на 2013 р.*

	Індикатор/ область	Вінницька	Волинська	Донецька	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Івано-Франківська	Київська	Луганська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Рівненська	Сумська	Харківська	Херсонська	Чернівецька	Чернігівська
1	Кількість Угод про транскордонне співробітництво, одиниць	2	6	1	1	7		2	1	1	3		7	1	2	3	2	3	2
2	Транскордонне співробітництво як стратегічний пріоритет розвитку області, визначено / дотично згадується	+	-/+	-	-/+	+	-/+	-	-	-/+	+	-/+	-/+	-	-/+	-	-/+	+	-/+
3	Наявність Регіональних програми розвитку транскордонного співробітництва, +/-	-	+		-	+		-	-	+	+	-	-	+	-	+	-	-	-
4	Спільні стратегії розвитку транскордонного співробітництва розроблено/реалізується	-	+/-	-	-	-	-	-	-	-	+/-	-	-	-	-	+/-	-	-	-
5	Єврорегіон, +/- одиниць	+	+	+2	-	+	+	+2		+	+2	+	+2		+	+	+	+2	+
6	Програма ЄС ППРУ (Лот 1)	+	+		+	+		+			+			+	+		+	+	+
7	Ініціатива ЄС Східне партнерство, +/-	+	+		+				+				+	+				+	+
8	Програми ТКС ЄС ЄСП +/- (одиниць)		+	+		+2	+	+2			+	+	+2	+			+	+2	
9	Кількість транскордонних проєктів на регіональному рівні, одиниць	5	30	1		80	2	30	1		50		14	5	8	12		30	11
10	Кількість транскордонних спільних заходів впродовж 2013 року, одиниць		22		16	7	1	26	8		19			12		24		16	32
11	Пункти пропуску, кількість	8	12	3	5	19			1	9	7		35	6	21	16		12	14
12	Спрощення перетину кордону мешканцями прикордоння, діє / підписано відповідна Угода		+			+		-/+			+		-/+					-/+	

* Інформація надана суб'єктами транскордонного співробітництва на регіональному рівні (за запитом), отримана з офіційних сайтів центральних та регіональних органів влади, органів місцевого самоврядування на регіональному рівні.

- розвиток торгових центрів і спеціалізованих зон, розрахованих на прикордонну торгівлю, розвиток транспортного сполучення в прикордонній зоні.

Вищезазначене свідчить про одностороннє неузгоджене прийняття рішень щодо реалізації спільних заходів в українсько-російському просторі.

3. З метою активізації соціально-економічного, науково-технічного, екологічного, культурного трансграничного співробітництва місцеві державні адміністрації затверджують **Регіональні програми щодо розвитку трансграничного співробітництва**. Тільки в третини прикордонних регіонів України затверджено регіональні програми щодо розвитку трансграничного співробітництва (Волинська, Закарпатська, Львівська, Луганська, Рівненська та Харківська області).

4. Розробка та реалізація **спільних трансграничних стратегій** співробітництва сприяє зменшенню диспропорцій соціально-економічного розвитку в трансграничному просторі та поступовому зближенню параметрів суміжних прикордонних регіонів сусідніх країн, яке відбувається в процесі запозичення, відтворення чи формування спільних методів, способів, інструментів підвищення конкурентоспроможності. Нині розроблено Стратегію трансграничного співробітництва Люблінського воєводства (Польща), Львівської, Волинської (Україна) та Брестської (Білорусь) областей на 2014-2020 роки, де ключовим завданням є підвищення рівня життя мешканців прикордоння шляхом ефективного втілення положень документу.

У випадку вироблення спільної стратегії розвитку Карпат можна було б очікувати затвердження Європейською Комісією окремої операційної програми Європейського Союзу для території Карпат на фінансову перспективу 2014-2020 років.

Ця ініціатива знайшла підтримку серед членів Карпатського Єврорегіону, результатом чого стало прийняття рішення «Про напрацювання окремої операційної «Карпатської програми» для її фінансування Європейським Союзом на фінансову перспективу 2014-2020 років» на 39-му засіданні Ради МА «Карпатський Єврорегіон» (листопад 2011 р.).

Від української частини Карпатського Єврорегіону головами обласних рад Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей була задекларована перед Кабінетом Міністрів України ініціатива спільної розробки та підписання Угоди щодо регіонального розвитку Українських Карпат (між Кабінетом Міністрів України – з одного боку та Закарпатською, Івано-Франківською, Львівською та Чернівецькою областями – з іншого). Підписання цієї Угоди повинно мати на меті сприяння формуванню ефективної політики уряду України, спрямованої на сталий розвиток Карпат, підвищення конкурентоспроможності економіки цього регіону, а також визначення та закріплення форми договірних відносин між центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування регіону Українських Карпат (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області) у сфері регіонального розвитку.

Угода повинна визначати пріоритетні напрями і спільні заходи центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, спрямовані на забезпечення сталого розвитку Карпат, розробку Стратегії сталого розвитку регіону Українських Карпат, зобов'язання та відповідальність Кабінету Міністрів України та Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької обласних рад щодо виконання Угоди, порядок, обсяг, форми та строки фінансування спільних заходів. Основні напрями, за якими повинні здійснюватися спільні заходи:

- розробка Стратегії сталого розвитку регіону Українських Карпат;
- розробка Схеми просторового планування розвитку регіону Українських Карпат;
- створення ефективної системи охорони навколишнього природного середовища та запобігання природним і техногенним катаклізмам у регіоні Українських Карпат;
- покращення якості людського капіталу у регіоні;

- розвиток туризму шляхом розбудови транспортної, інформаційної та соціальної інфраструктури Українських Карпат;
- збереження автентичної історико-культурної спадщини.

До цього часу Європейський Союз не розглядав регіон Карпат як цілісну екологічну, економічну та гуманітарну систему (наприклад, на відміну від регіону Альп, де діє окрема програма ЄС). Натомість, в рамках програм транскордонної співпраці Європейського Інструменту партнерства і добросусідства на території Українських Карпат на перспективу 2007-2013 рр. реалізовувались 3 програми («Україна – Польща – Білорусь» за участю Львівської та Закарпатської областей всією територією та додатково (20% усього фінансування) Івано-Франківської області; «Україна – Словаччина – Угорщина – Румунія» за участю Закарпатської та Чернівецької областей повною мірою та Івано-Франківської області додатково; «Україна – Румунія – Молдова» за участю Чернівецької області). Тобто, фактично у регіоні Карпат реалізується декілька ініціатив ЄС, що спричиняє відсутність системного підходу до трактування Карпат як спільної європейської спадщини.

5. Транскордонне співробітництво здійснюється в межах *єврорегіонів* (рис. 1). На кордонах України та сусідніх з нею держав – 10 єврорегіонів (*Додаток Б*), більшість яких функціонують як структурні підрозділи обласних державних адміністрацій. В порівнянні з єврорегіонами за участю прикордонних регіонів України, єврорегіони ЄС переважно сформовані та функціонують на рівні територіальних громад.

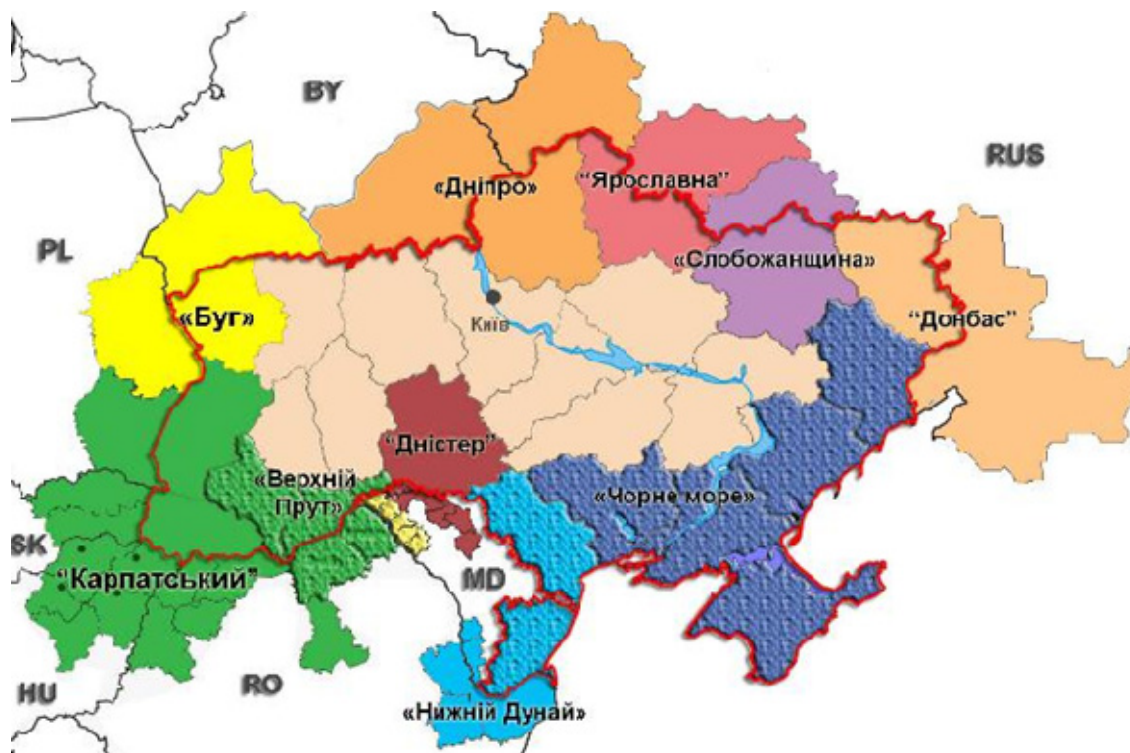

Рис. 1. Єврорегіони України

Всі єврорегіони на кордоні з ЄС за участю українських областей створені обласними органами влади, а громади, на території яких функціонує єврорегіон, фактично залишаються осторонь від їх активної діяльності. Лише у Карпатському єврорегіоні з 2007 р. працює Асоціація органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати – Україна», членами якої є 63 організації, і яка налагодила роботу в єврорегіоні на аналогічному до країн ЄС рівні.

В Україні спостерігається незначний вплив євро регіонів на активізацію трансграничного співробітництва, що зумовлено організаційним аспектом їх формування та розвитку. І досі євро регіони не стали організаційно-фінансовою платформою координації трансграничного співробітництва.

6. *Програми ЄС* значно переважають за кількістю та обсягом фінансування серед інших програм міжнародної технічної допомоги, які прямо або опосередковано стосуються трансграничного співробітництва. Так, найбільш активними щодо фінансування питань трансграничного співробітництва в Україні можна назвати програми в рамках «Європейського Інструменту Сусідства та Партнерства (ЄІСП)», Ініціативи «Східне партнерство», а також Програми «Підтримки політики регіонального розвитку України» (*Додаток В*).

Однією з вимог більшості Програм є співфінансування проектів. Так, Львівська обласна рада затвердила Порядок співфінансування проектів міжнародної технічної допомоги з обласного бюджету (18 березня 2014 року), що містить процедури та механізми реалізації та фінансування з обласного бюджету проектів міжнародної технічної допомоги.

Важливо також зазначити, що з 50 польсько-українських проектів, які реалізуються у Львівській області в 11 проектах «лідерами» виступають українські організації (20%), 27 проектів реалізуються державними структурами (54%), 17 проектів – органами місцевого самоврядування (34%), 11 проектів – НУО (20%), 5 проектів – ВНЗ (10%)¹. Загальна вартість проектів трансграничного співробітництва (Програма ЄІСП), які реалізуються на даний час у Львівській області, становить більше 70 млн євро, в тому числі кошти для української сторони орієнтовно – 35 млн євро.

Так, партнери (місцеві органи влади) з української сторони в рамках використання технічної допомоги ЄС зацікавлені, зазвичай, у підписанні усіх документів в спільних трансграничних проектах з партнерами (місцевими органами влади) в трансграничному просторі, залишаючи поза увагою співфінансування, оцінку проблем території, написання пропозицій щодо їх вирішення, складання кошторисної документації та реалізацію інших етапів написання проекту, що передбачені трансграничними програмами. Це зумовлює те, що вагому частину фінансування з фондів ЄС, що передбачається в цих проектах, отримує сторона, що більш зацікавлена в них (зазвичай іноземний партнер)².

7. Значна увага в контексті розвитку трансграничного співробітництва приділяється розвитку *прикордонної та митної інфраструктури*, відкриттю нових та реконструкції діючих пунктів пропуску (*Додаток Г*), вдосконаленню режиму їх роботи та доведенню до відповідних вимог міжнародних стандартів. Сьогодні, наприклад, не дотримано європейські стандарти щодо забезпечення віддалі між пунктами пропуску в межах 20 км. Водночас, враховуючи розбудову прикордонної інфраструктури, впродовж 2013-2014 років на українсько-польському кордоні відкрито два міжнародних пункти пропуску через кордон з механізмом спільного догляду на польській стороні.

Окрім того, ефективною формою спрощення перетину кордону для мешканців прикордонної зони України-ЄС проявився місцевий прикордонний рух, який діє згідно з міждержавними угодами України з сусідніми країнами-членами ЄС (*Додаток Д*). Однак все ще актуальною залишається проблема підвищення рівня доступності до державного кордону та покращення процедур перетину кордону.

У зв'язку з останніми подіями на сході України, ситуація на українсько-російському кордоні залишається напруженою, що унеможливорює трансграничне

¹ Аналіз політики трансграничного співробітництва у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dialog.lviv.ua/analiz-polityky-transkordonnoho-spivrobitnytstva-u-lvivskij-oblasti/>

² Результати інтерв'ювання з експертами зі спостережного аналізу щодо діяльності в Програмі трансграничного співробітництва Польща-Білорусь – Україна на 2007-2013 роки, де ведучим партнером у I і II наборах Львівська область була лише в 5 проектах.

співробітництво. Доцільно зазначити спробу держави підтримати транскордонне співробітництво в українсько-російському просторі, шляхом підписання Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей». Створення сприятливих умов для ефективної та взаємовигідної співпраці суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва України є метою державної політики у сфері транскордонного співробітництва. Згідно з Законом України № 1680-VII (стаття 8) органи виконавчої влади *сприяють* розвитку в окремих районах Донецької та Луганської областей транскордонного співробітництва, спрямованого на вирішення спільних проблем розвитку, посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами, органами місцевого самоврядування окремих районів з адміністративно-територіальними одиницями Російської Федерації на основі *угод про прикордонне співробітництво*, що укладаються територіальними громадами, органами місцевого самоврядування, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами у межах компетенції, встановленої законом. Цей Закон містить дискусійні положення, зокрема щодо визначення суб'єктів транскордонного співробітництва (представників Російської Федерації) – *територіальні громади* у межах компетенції, встановленої законом, водночас згідно з Законом України №1861-IV суб'єкти транскордонного співробітництва – територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади України, що взаємодіють з *територіальними громадами та відповідними органами влади* інших держав у межах своєї компетенції, встановленої чинним законодавством та *угодами про транскордонне співробітництво*.

Та все ж, трансформація інституційного середовища України з Російською Федерацією блокує взаємодію суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва і не тільки в українсько-російському транскордонному просторі, а й частково в транскордонному просторі України з країнами ЄС.

РОЗДІЛ 2. НОВІ ФОРМИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Процеси зближення регіонів в транскордонному просторі вимагають пошуку нових підходів до використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу транскордонних регіонів, що забезпечить досягнення якісно нового рівня ефективності і конкурентоспроможності економіки прикордонних регіонів та підвищення рівня життя їх мешканців.

Важливою ціллю державної політики у сфері транскордонного співробітництва має бути сприяння розвитку нових форм транскордонного співробітництва, а саме: транскордонних кластерів, партнерств, проектів, прикордонної торгівлі; нових підходів до стратегічного планування розвитку транскордонного регіону та простору; підвищення відповідальності за реалізацію прийнятих рішень, а також поширення сучасних механізмів регіонального розвитку у транскордонний простір.

2.1. Транскордонний кластер

Однією із сучасних форм транскордонного співробітництва є транскордонні кластери, що об'єднують суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва на добровільних засадах, які вільно розміщені у транскордонному просторі³.

У Європі підтримка розвитку транскордонних кластерів забезпечується не лише на національному рівні, а й на загальноєвропейському, зокрема, шляхом реалізації регіональної політики ЄС, однією із умов якої є наявність стратегії спільного розвитку транскордонних регіонів.

З метою підтримки формування транскордонних кластерів Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України спільно з Національною академією наук України на виконання п. 6 розпорядження КМУ від 10.09.08 № 1214-р. розроблено Проект «Національної стратегії створення і ведення транскордонних кластерів» (2008 р.).

В Україні спостерігаються регіональні ініціативи формування транскордонних кластерів (рис. 2). В транскордонному просторі України з країнами-членами ЄС виявлено наступні транскордонні кластери та кластерні ініціативи:

- транскордонний логістичний кластер (*Закарпатська область*) планувався згідно з Програмою створення транскордонних транспортно-логістичних центрів, як структурних ланок інноваційних кластерів на території Закарпатської області на 2009-2011 роки;
- науковий інформаційно-статистичний кластер «Інфостат-Україна-Польща», що функціонує з 2013 року в *українсько-польському транскордонному регіоні (Львівська область)*. Учасниками кластеру з української сторони є: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», Головне управління статистики у Львівській області, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Львівська обласна спілка економістів України, з польської сторони: Статистичне управління Підкарпатського воєводства, Жешувський університет, Центр статистичних досліджень і освіти ГУС Польщі;
- транскордонний туристично-рекреаційний кластер в *українсько-польському транскордонному регіоні* (Програма добросусідства «Польща-Білорусь-Україна» на 2007-2013 рр.);

³ Mikula N. Specific features of organization of new cross-border cooperation forms / N. Mikula, Y. Matvyeyev, I. Tymchko; Problemy wspolczesnej Europy-ujecie interdyscyplinarne- Jaroslaw- 2014. – P. 31-38.

Рис. 2. Регіональні ініціативи формування та розвитку транскордонних кластерів

- «Люблінський Екоенергетичний Кластер» почав функціонувати як транскордонний шляхом залучення учасника із української сторони, а саме – «Центру впровадження альтернативних та відновлювальних джерел енергії». До даного кластеру входить також холдингова структура, яка має підрозділ на українській стороні – СП «ТзОВ КомЕкоЛьвів». Можна очікувати подальший розвиток цього транскордонного кластеру в сфері екоенергетики у зв'язку із актуальністю проблеми енергозбереження та використання відновних ресурсів та вторинної переробки відходів з огляду на пріоритети фінансової підтримки ЄС;
- у Волинській області підписано Угоду про створення Польсько-білорусько-українського транскордонного туристичного кластеру (31.10.2014р.) р.. Сторонами Угоди є Люблінська регіональна туристична організація, Волинський туристичний кластер та Брестський туристичний кластер. Організація транскордонного туристичного кластеру в рамках Програми «Польща-Білорусь-Україна 2007-2013» передбачала створення 5 центрів туристичної інформації та прокату спорядження;
- у Івано-Франківській області згідно з Проектом «Національної стратегії створення і ведення транскордонних кластерів» запропоновано дві транскордонні кластерні ініціативи: 1) лісовий транскордонний кластер (як частину прикордонних карпатських регіонів України та суміжних країн); 2) транскордонний туристично-рекреаційний кластер (також у складі карпатської прикордонної частини України та суміжних країн). Ні один з них не діє, однак бачимо суттєвий потенціал їх функціонування;
- створено «Транскордонний кластер інновацій» (19.02.2015 р.) між Хелмською господарською палатою Спілка з обмеженою відповідальністю та Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки (Івано-Франківська область). Метою є організація професійних практик у Республіці Польща для студентів Східноєвропейського університету в сфері, передбаченій навчальними програмами вишу. Кластер реалізовуватиме свої цілі шляхом утворення простору для розвитку нових інноваційних продуктів і послуг; комерціалізації потенціалу наукових осередків; провадження наукових досліджень; організації навчання, практичних занять, семінарів і конференцій на

теми, пов'язані з проблематикою розвитку інноваційності, а також ведення господарської діяльності; утворення й обслуговування системи інформування і обміну досвідом, яка слугуватиме встановленню та розвитку наукових і господарських контактів; пошуку засобів Європейського Союзу з метою фінансування досліджень, інвестицій, а також інших заходів, що підтримують розвиток інноваційності; співпраці з іншими національними і закордонними організаціями, цілі й сфера діяльності яких відповідають завданням і діяльності кластеру;

- у *Чернівецькій області* відповідно до Концепції Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 рр., розглядається можливість утворення туристичного транскордонного кластеру на основі мережі регіонів-переможців Всеукраїнського конкурсу «Сім чудес України». Діяльність щодо розвитку транскордонних кластерів передбачається здійснювати із використанням потенціалу єврорегіону «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія);
- кластерна ініціатива – українсько-румунський «Перший аграрний кластер», започаткований у 2009 р. у Чернівецькій області. Планована територія кластеру: *Чернівецька область*, прилеглі райони *Хмельницької, Тернопільської, Івано-Франківської областей* (Україна); Ботошанський та Сучавський повіт (Румунія); Молдова. Діяльність кластеру спрямовано на: підвищення інноваційного рівня сільськогосподарської діяльності; поліпшення інвестиційного клімату для галузей, що входять до кластеру; розробку механізму підтримки інноваційної діяльності підприємств регіональними органами влади і органами місцевого самоврядування; створення системи підготовки спеціалізованих кадрів для АПК області; насичення українського ринку овочів та фруктів екологічно чистою продукцією; збут ягід та грибів у країни Західної Європи. Завдання сприяють створенню взаємодії між підприємствами, виробниками, інспекторами з сертифікації, транспортерами та споживачами продукції. Основними цільовими групами при цьому є: учасники кластеру, суб'єкти малого і середнього бізнесу, фермери та об'єднання фермерів Чернівецької області, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування області, громадські організації області, комерційні структури. Усі суб'єкти господарювання, включені до цього кластера, взаємодіють на основі укладених договорів і постійно розширюють масштаби своєї діяльності. Кінцевий результат роботи такого кластера полягає у створенні високоякісного регіонального аграрного продукту не тільки для вітчизняних, але й для зарубіжних клієнтів.

Крім того, на кордоні з Білорусією створено кластер транскордонного сільського туризму «Дніпро» (2010 р.), який об'єднує у собі шість суміжних прикордонних районів Гомельської (Добрушському, Гомельському, Лоевському, Городнянському, Чернігівському, Ріпкінському районах) та *Чернігівської областей*. Основною метою функціонування цього транскордонного кластеру є пропаганда ідей та принципів сталого розвитку сільського туризму як одного з напрямків сталого соціально-економічного розвитку сільських територій Гомельської та Чернігівської областей, а в майбутньому і Брянської областей. А це, в свою чергу, дозволить реалізувати даний туристичний проект на зовнішньому ринку туристичних послуг із спільним туристичним брендом. На кінець 2010 року до транскордонного кластеру сільського туризму Єврорегіону «Дніпро» увійшло понад 300 природних, історико-культурних та археологічних пам'яток. Для туристів розроблено низку «зелених» кільцевих і радіальних маршрутів – пішохідних, велосипедних, кінних, які пролягають територією локалізації кластера. В їх числі є маршрути вихідного дня та спеціальні пропозиції для байкерів і любителів екстрим-туризму.

Сьогодні, втілення регіональних ініціатив щодо формування транскордонних кластерів в українсько-російському просторі унеможливлено. У *Луганській області* вивчалися можливості реалізації транскордонних кластерних ініціатив у транспортному машинобудуванні, сільськогосподарському виробництві, медицині. Крім того, у *Донецькій та Луганській областях* України і *Белгородській області* Росії на стадії розвитку був транскордонний нанокластер, який планували поширити і на інші сусідні регіони.

На стадії занепаду і інші функціонуючі транскордонні кластери, зокрема, транскордонний будівельний кластер *Харківської та Белгородської областей* в рамках єврорегіону «Слобожанщина» (березень 2008 р.). Крім того, у 2008 році на базі Харківського національного економічного університету (кафедра туризму), ВАТ «Харківський регіональний фонд підтримки підприємництва», Белгородського державного університету (кафедра туризму), Белгородського обласного фонду підтримки малого підприємництва було сформовано транскордонний туристичний кластер, пілотний проект якого запроваджується у Золочівському (Україна) та Гайворонському (Російська Федерація) районах. У цьому ж році підготовлена для підписання Угода про створення фармацевтичного кластеру з створення умов для організації сучасного спільного виробництва лікарняних засобів на прикордонних територіях Харківської та Белгородської областей.

Протягом 2004-2009 років *Севастопольською* міською державною адміністрацією спільно з Торгово-промисловою палатою та іншими партнерськими організаціями було реалізовано ряд заходів щодо виявлення та підтримки кластерних ініціатив. Зокрема, було створено координаційну раду з питань розвитку кластерних структур, проведено відповідні дослідження, зокрема, щодо формування мега-кластеру «Севастополь» як форми транскордонного співробітництва у Чорноморському регіоні.

Разом з тим в Україні кластерна форма взаємодії в транскордонному просторі ще не набула достатнього застосування і поширення.

2.2. Транскордонні промислові зони та парки

Перша спроба створення транскордонних промислових парків була здійснена *Закарпатською областю* і угорською стороною, основна концепція яких була викладена у «Техніко-економічному обґрунтуванні щодо створення спільного українсько-угорського промислового парку»⁴.

Транскордонний промисловий парк Дийда між населеними пунктами Берегдийда (Дийда) та Берегдароц Берегівського району. Умови формування промислового парку вже давно визначено експертами (як з угорської так із української сторони), його створення є доцільним і з матеріально-технічного аспекту. Перевагою є те, що неподалік через кордон пройде автострада МЗ, а промислова залізнична колія може бути побудована від залізничної гілки Батєво-Берегово.

Транскордонний промисловий парк Уска між населеними пунктами Уска і Тисапєтерфалва (Петрове) поблизу пункту пропуску Тисабєч-Тисауйлок (Вілок). Автотранспортне сполучення може бути організовано на високому рівні по обидві сторони. Недоліком є те, що залізничне сполучення може бути створено через вантажні колії станції Вілок, які знаходяться на відстані приблизно 4 км від промислового парку.

Транскордонний промисловий парк Соловка пропонувався всупереч тому, що в даному випадку територію промислового парку розділяє р. Тиса. Транскордонне сполучення населених пунктів Тисасєнтмартон-Еперйєшке та Соловка може бути налагоджене шляхом розширення залізничного мосту (створивши можливості для руху автотранспорту та пішоходів) між населеними пунктами Тужєр та Батєво.

⁴ «Техніко-економічне обґрунтування щодо створення спільного українсько-угорського промислового парку» на замовлення Асоціації регіонального розвитку «КІУТ» (Угорщина) Будапєшт, 2010 р.

Створенню промислового парку значною мірою сприяє те, що автострада, або швидкісна автодорога, яка з'єднає автостраду М3 із м. Загонь, буде збудована дуже близько до місця розташування парку. Крім того, в районі трьох кордонів буде збудовано новий міст в бік Словаччини, який забезпечить сполучення регіонів Балтійського та Чорного морів.

В даний час в районі м. Загонь розпочалась реалізація масштабної комплексної програми розвитку, метою якої є створення, модернізація промислових та логістичних комплексів. Створення промислового парку розглядається як важливе доповнення до програми розвитку, оскільки це може бути привабливим для виробничого сектору.

Діяльність транскордонного промислового парку, його виробничі та логістичні можливості інші, ніж у парків, які розташовані на внутрішніх територіях країни.

Закарпатська область розробила план, відповідно до якого, враховуючи положення Закону України «Про індустріальні парки»⁵, передбачалось створення індустріальних парків поблизу словацького кордону в Ужгороді та Соломоново, угорського кордону в Чопі та Берегове, а також в Виноградівському районі поблизу румунського кордону з центром у м. Мукачево. Особливістю даних парків є те, що головним напрямом їх діяльності є логістика, тому в довгостроковій перспективі до уваги брались транспортні можливості (зокрема, мукачівський аеродром), а розміщення промислового виробництва визначалось лише як можливість.

У вищезгаданому техніко-економічному обґрунтуванні визначалися можливості створення таких промислових парків, які можуть бути реально розміщені по обидві сторони кордону. Водночас, ці індустріальні парки мають бути забезпечені транспортною інфраструктурою на високому рівні, оскільки можливість організації логістичної діяльності для промислового парку є вкрай важливою.

Запропоновані рекомендації, в своїй більшості, стосувались проекту створення «Промислового парку Дийда» біля Берегове, що відповідає планам української сторони. «Промисловий парк Уска» не входив до планів української сторони, натомість планувалось створення промислового парку на території між Хустом та Сату Маре поблизу залізничного та автомобільного прикордонного переходу (Дяково-Халмеу).

Транскордонний промисловий парк, з точки зору інвесторів, надає економічні переваги в наступних сферах: діяльність сектору переробної промисловості, логістичні послуги високого рівня із одночасним забезпеченням перетину кордону та митним оформленням.

Діяльність сектору переробної промисловості транскордонного промислового парку в спрощеному варіанті може бути розділена на три групи:

- подальша переробка продукції металообробної промисловості: попередня обробка або виготовлення готових деталей за системою «just-in-time», використовуючи відмінні логістичні можливості для здійснення доставки як на територію парку, так і за її кордони,
- виготовлення цінних видів сировини із мінеральних речовин, джерела яких розміщуються на території Закарпатської області, або на економічно доцільній відстані доставки залізничним транспортом,
- переробка все більш цінних натуральних речовин, які можуть бути зібрані в природі, або частково вирощені (для фармацевтичної, харчової промисловості).

Економічну основу для здійснення усіх видів діяльності сектору переробної промисловості буде отримано шляхом використання під час переробки сучасних технологій та зменшення затрат відповідно до вимог глобального ринку (низькі ціни на енергоносії, відносно низькі затрати на оплату праці).

⁵ Закон України «Про індустріальні парки» № 5018-17 від 11.08.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>.

Логістична діяльність в транскордонних індустріальних парках має бути реалізована в найширшому спектрі. Цьому має сприяти розбудова шляхів автотранспортного сполучення, залізничне сполучення із виходом на широку та вузьку колії (при можливості, із власною вантажною платформою), матеріально-технічна база логістичної діяльності, яка оснований на сучасних складських приміщеннях та технологіях складування.

Здійснення прикордонного та митного контролю на території транскордонного промислового парку (вільної митної зони) забезпечує доступ до перетину кордону Шенгенської зони в сучасних умовах.

Важливим напрямком роботи/умовою діяльності економічного сектору повинна стати логістична діяльність, яка має бути реалізована в найширшому спектрі – від пакування та фасування до збору (оскільки розвинуті логістичні можливості сприяють входженню у парк нових підприємств (наприклад, виробники пакувальної продукції, типографічні підприємства)).

Для реалізації двох головних напрямків діяльності можливо/потрібно залучити до промислових парків з одної сторони великі українські (з промислових регіонів), а також китайські, японські та корейські компанії. З іншої ж сторони кордону необхідне залучення великих компаній-виробників, або торгових фірм із Західної Європи (в першу чергу в якості замовників)⁶.

Фактично створення транскордонних промислових зон чи парків мало дві мети. По-перше – створити структуру у цьому відсталому периферійному регіоні, яка відігравала б роль бізнес-інкубатора і допомагала інвесторам розпочинати виробництво продукції. По-друге, ця координуюча структура стала б одночасно фінансовим посередником в отриманні коштів фінансової допомоги зі структурних фондів ЄС.

Координуючими структурами у транскордонних промислових зонах могли б виступати єврорегіони. Проте у цьому випадку їм не вистачало юридичного статусу. Цей недолік було усунено відповідного до нового регламенту ЄС.

2.3. Європейське угруповання територіального співробітництва (ЄУТС) та Об'єднання єврорегіонального співробітництва (ОЄС)

Сучасний етап розвитку єврорегіонального співробітництва України та ЄС характеризується значним поступом інституційного забезпечення: окрім єврорегіонів, аналогічні функції, лише на інших правових засадах, можуть виконувати нові структури – європейські угруповання територіального співробітництва⁷ (ЄУТС) та об'єднання єврорегіонального співробітництва⁸ (ОЄС). Ефективне функціонування єврорегіональних структур – організаційно-фінансової платформи транскордонного співробітництва – значним чином зумовлюється їх місцем та роллю в системі державного та регіонального менеджменту, рівнем організаційно-економічного забезпечення реалізації їх завдань.

Європейські угруповання територіального співробітництва (ЄУТС) – це нові форми транскордонного співробітництва в рамках ЄС, які виникли з прийняттям 5 липня 2006 р. Європарламентом та Радою Європи Регламенту №1082/2006 щодо Європейських угруповань територіального співробітництва⁹. Відповідно до даного Регламенту,

⁶ «Техніко-економічне обґрунтування щодо створення спільного українсько-угорського промислового парку» на замовлення Асоціації регіонального розвитку «КІУТ» (Угорщина) Будапешт, 2010 р.

⁷ Регламент Європейського Парламенту та Ради Європи №1082/2006 про Європейські угруповання територіального співробітництва від 5 липня 2006 року.

⁸ Третій протокол до Мадридської конвенції щодо транскордонного співробітництва між територіальними громадами і владами (ратифікований Україною 16.05.2013 р.).

⁹ Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC). [Internet resource] / European Union Official Website. – Available from: [http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/gect/ce_1082\(2006\)-en.pdf](http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/gect/ce_1082(2006)-en.pdf)

Європейські угруповання територіального співробітництва – це угруповання, створені з метою полегшення та сприяння транскордонному, транснаціональному та/чи міжрегіональному співробітництву між членами ЄС в цілях зміцнення економічного та соціального єднання¹⁰. ЄУТС створюються переважно не для вирішення таких глобальних проблем як розвиток демократії, соціально-економічний розвиток, безпека, як єврорегіони, а в основному для вирішення точкових завдань, а то і лише для вирішення якогось одного конкретного завдання.

На даний час існує близько 30 ЄУТС. Останнім часом активно участь у створенні ЄУТС беруть наші сусіди Угорщина та Словаччина. Нещодавно Польща створила ЄУТС з Німеччиною. Фінансуються вони частково членськими внесками, а частково дофінансуванням ЄС.

Але учасниками такого угруповання треті країни не-члени ЄС можуть бути лише за умови, що участь в ньому беруть ще 2 країни-члени ЄС, законодавство яких дозволяє участь 3 країн, та за умови розміщення штаб-квартири на території ЄС. Тобто такі угруповання можуть бути створені лише на заході України, і виключається можливість двостороннього ЄУТС, наприклад між Польщею та Україною. Відомо, що перші кроки щодо цього робить єврорегіон «Чорне море», за участю зі сторони України поки що лише Одеської області, штаб-квартира якого знаходиться у м. Константинополі (Румунія).

16 листопада 2009 року в голландському Утрехті був підписаний Протокол №3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами стосовно Об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЄС). Він передбачає участь в об'єднаннях, схожих до ЄУТС, країн, які не є членами Європейського Союзу, але є учасниками Ради Європи, і які ратифікували Рамкову конвенцію та додаткові протоколи до неї.

Об'єднання єврорегіонального співробітництва (ОЄС) – орган транскордонного чи міжтериторіального співробітництва між територіальними громадами або владами двох або більше держав, державними чи приватними юридичними особами, прибутковими суб'єктами, заснованими у державах-членах, що діють у спільних суспільних інтересах, та асоціаціями органів влади, що належать до однієї чи більше вищезазначених категорій, що створений з метою просування, підтримки та розвитку, в інтересах населення, співробітництва між його членами у сферах спільної компетенції та в межах повноважень, визначених внутрішнім законодавством зацікавлених держав, та є юридичною особою. Учасниками угруповання можуть бути не тільки члени Європейського союзу, а й держави-члени Ради Європи, які не є членами ЄС, що є сторонами Третього протоколу.

Слід зазначити, що Україна вже знаходиться на початковій стадії організації ОЄС. Зокрема, у травні 2012 року Президентом України був підписаний закон про ратифікацію Третього протоколу до Мадридської конвенції. Але закон містить лише одне речення про ратифікацію. Жодних доповнюючих чи супровідних документів, які вимагаються цим протоколом, і в яких мало б йтися про те, на кого будуть покладені такі обов'язки, хто за це відповідатиме, які території можуть бути учасниками ОЄС тощо – не існує. Зокрема, доцільно було б передбачити шляхи фінансування таких угруповань.

Завдяки участі у цих угрупованнях Україна матиме кращий доступ до фінансової допомоги структурних фондів ЄС, зможе швидше та ефективніше залучати кошти за програмами Інструменту європейського сусідства та партнерства, а також оперативно використовувати акумульовані у бюджеті кошти, сформовані з членських внесків та дофінансування ЄС; кошти на вирішення нагальних проблем у транскордонних регіонах.

¹⁰ Жук О. Європейські угруповання територіального співробітництва (ЄУТС).// Розвиток нових форм транскордонного співробітництва: Матеріали Круглого столу 28 квітня 2009 року / відп. ред. Мікула Н.А. – Львів : Інститут регіонал. Досліджень НАН України, 2009. – С. 4-5.

2.4. Транскордонне партнерство

Ще однією з організаційних форм транскордонного співробітництва, можливості якої доцільно використати в Україні, можна назвати транскордонні партнерства. Транскордонне партнерство являє собою організаційну форму транскордонного співробітництва, що здійснюється на основі добровільної співпраці двох або кількох територіальних громад, їх представницьких органів, місцевих органів виконавчої влади, громадських організацій, юридичних та фізичних осіб з різних сторін кордону, що діють відповідно до умов формалізованого договору (статут, рамкова угода, тощо), з метою виконання спільних проектів, програм та вирішення соціальних, доброчинних, культурних, освітніх, наукових та управлінських завдань¹¹.

Метою їх створення і діяльності є охорона здоров'я, розвиток фізичної культури та спорту, задоволення духовних та інших нематеріальних потреб, охорона прав і законних інтересів громадян та організацій, залагодження конфліктів та надання юридичної допомоги, а також інші цілі, направлені на досягнення суспільних благ. Ключовою особливістю партнерств є прагнення сторін досягти чогось, що вони не можуть робити поодиночки, шляхом об'єднання навичок та певних ресурсів. Необхідними умовами для такої співпраці є спільне бачення цілей співпраці.

Найбільш яскравим прикладом партнерства, на основі якого можна дослідити процедуру організації і функціонування партнерств у світі і досвід якого можливо використати при заснуванні в Україні, є мережа партнерств під егідою EURES (Європейська служба зайнятості). У даний час функціонує 22 транскордонні партнерства у Європі за участю більш ніж 13 країн¹². Їх метою є задоволення потреби в інформації і забезпечення трудової мобільності в транскордонних регіонах. Всі Партнерства об'єднують служби зайнятості та професійної підготовки, організації роботодавців і профспілок, місцеві органи влади та інші установи, що займаються питаннями зайнятості та професійної підготовки. Вони є важливим засобом моніторингу зайнятості на транскордонному ринку праці, які є ключовими елементами розвитку європейського ринку праці. Львівська служба зайнятості виявила зацікавленість до входження в таку мережу партнерств і зараз ведуться дослідні роботи щодо можливостей реалізації такого проекту¹³.

¹¹ Цибульська Ю. О. Узагальнення підходів щодо визначення сутності транскордонного партнерства / Ю. О. Цибульська, О. Б. Цісінська // Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні: збірник матеріалів VII науково-технічної конференції науково-педагогічних працівників та студентів, 21-25 березня 2011 року / Інститут підприємництва та перспективних технологій Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – Львів : Вид. відділ Навч.-наук. ін-ту підприємництва та перспективних технологій Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2011. – Т.1. – 312 с.

¹² Рекомендації щодо впровадження нових форм транскордонного співробітництва / Мікула Н. А., Толкованов В. В., Демченко В. В., Тимечко І. Р., Матвєєв Є. Е. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень – Львів, 2010.

¹³ Цибульська Ю. О. Імплементация в Україні європейського досвіду створення транскордонних партнерств / Ю. О. Цибульська, О. Б. Цісінська, М. О. Гусєва // Регіональна економіка. – 2011. – №3. – С. 159-166.

РОЗДІЛ 3. Транскордонний ринок як форма взаємодії учасників транскордонного співробітництва

Налагодження взаємодії учасників транскордонного співробітництва зумовило появу транскордонного ринку. Інтерпретувати ринок можна за допомогою структури значень, вироблених самими його учасниками, і тих сенсів, які вони вкладають в свої повсякденні господарські дії¹⁴. Оскільки теоретичні поняття ринку без розуміння того, як вони сприймаються учасниками ринку, перетворюються на метаморфічні образи, існуючі об'єкти проявляються у вельми розмитому вигляді. Тому, транскордонний ринок інтерпретуємо за допомогою сукупності значень, вироблених самими його учасниками в процесі занурення в світ ринкових трансакцій в транскордонному просторі.

Формування та функціонування транскордонного ринку забезпечується наступними елементами:

- сторонами ринкових взаємовідносин (покупці та продавці) – фізичні та юридичні особи, що проживають/зареєстровані на території локалізації ринку;
- предметами ринкових відносин – товарами, послугами, працею, нерухомістю тощо¹⁵;
- технічною, інформаційною, організаційною, інституційною та фінансовою інфраструктурами.

Процес розуміння транскордонного ринку є невід'ємним від практичних дій щодо його формування та функціонування. Важливо виявити та обґрунтувати появу загальних сенсів окремих суб'єктивних значень. Учасники транскордонного ринку незалежно один від одного здійснюють типові дії – однакові або схожі поведінкові акти відносно одних і тих самих об'єктів в часі та просторі, які формують *загальний досвід* учасників транскордонного ринку. Загальний досвід, що виникає із структурної, інституційної та культурної подібності їх ринкових ситуацій отримує додаткові підстави під впливом взаємного *спостереження* суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва, що, у свою чергу, підкріплюється безпосередніми *взаємодіями* людей, прискорює обмін інформацією і поширення думок, які поділяють більшість учасників ринку¹⁶.

Нерівномірності соціально-економічного розвитку суміжних прикордонних регіонів в транскордонному просторі та запровадження взаємних спрощень при перетині кордону мешканцями прикордонних територій України (Додаток Д) сприяють активізації взаємодії учасників транскордонних ринків, зокрема розвитку транскордонної трудової маятникової міграції та прикордонної торгівлі.

Характер впливу функціонування транскордонного ринку на умови життєдіяльності прикордонного регіону:

- найменше працівники прикордонних територій працюють в середньому на 50-80 годин (6-10 днів) менше при середньому рівні 1800 год/рік. Це є індикатором того, що працівники використовують вивільнений час на поїздки за кордон;
- обсяг оптової та роздрібною торгівлі в загальному обсязі виробленої/реалізованої продукції на прикордонних територіях вищий від інших територій. Приєднання Польщі до ЄС і відповідні інфляційні процеси у 2004 – 2006 рр., спонукали поляків до придбання товарів в Україні, що зумовило зростання обсягу реалізованої продукції на прикордонних територіях в 3-5 разів;

¹⁴ Юдин Г. Б. Рынки как поля: попытка реконцептуализации // Экономическая социология. –2006. –Т. 7. – № 4. –С. 27-42.

¹⁵ Tymechko I. Cross-border market development / I. Tymechko, O. Demedyuk, O. Fedoryshyn, Y. Tsybulska // Determinants and sources of development of enterprises in the region. – Rzeszow, 2013. – P.98 – 109.

¹⁶ Tymechko I. The role of functioning the cross-border market of goods in the life of border communities / I. Tymechko ; [Edited by Vasyl Kravtsiv, Wacław Wierzbieniec] // Poland-Ukraine: border regions development and cross-border cooperation. – Jarosław, 2013. – P.83-94.

- на загальнообласному рівні чинник близькості до пунктів пропуску через кордон не здійснює значного впливу на рівень добробуту мешканців. У той же час як він суттєво впливає на рівень добробуту членів прикордонних територіальних громад. Зокрема виявлено позитивний вплив чиннику близькості до пункту пропуску Краківець на кордоні України з Польщею (Додаток Е);
- доходи від формальної економічної активності значимо впливають на приріст житлової площі в прикордонних територіальних громадах. Формальність економічної активності притягує потенційних членів прикордонних територіальних громад.

Транскордонна взаємодія вимагає понесення певних трансакційних витрат, тому при виборі моделі взаємодії серед взаємозамінних форм взаємодії учасники транскордонного співробітництва вибирають найефективнішу, тобто ту, слідування якій вимагає менше трансакційних витрат.

3.1. Транскордонна трудова парамаятникова міграція

Між прикордонними регіонами суміжних країн, внаслідок різниці у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів, заробітної плати, можливостях для самореалізації та нерівномірності розміщення робочої сили, виникають потоки робочої сили, які часто набувають постійного та систематичного характеру.

Транскордонна трудова парамаятникова міграція між сусідніми країнами характеризується короткочасними і регулярними поїздками на невелику від місця постійного проживання відстань з метою роботи по інший бік кордону. За тривалістю перебування по іншу сторону кордону можна виділити щоденних, щотижневих та довготермінових маятникових мігрантів. Крім того, парамаятникових трудових мігрантів у транскордонному просторі можна класифікувати і за амплітудою відхилення від основного місця проживання. Центром притягання транскордонного парамаятникового мігранта може бути територія прилегла до прикордонного регіону, де проживає мігрант, так і більш віддалена територія в межах сусідньої країни. Розширення зони притягання мігранта можливе лише за умови найвищого рівня розвитку прикордонної та комунікаційної інфраструктури, яка дозволить досягати місця праці з мінімальними трансакційними витратами. У іншому випадку транскордонний парамаятниковий мігрант може збільшувати тривалість перебування за кордоном, аж до повного переїзду на постійне місце проживання.

Рівень транскордонної мобільності робочої сили залежить як від матеріальних стимулів, так і від суто психологічних факторів. При цьому ієрархія ключових мотивів транскордонних мігрантів починається з бажання покращити житлові умови, задовольнити повсякденні потреби, накопичити кошти для навчання або початку власного бізнесу та аж до задоволення вищих нематеріальних мотивів (саморозвиток, бажання побачити світ, вивчити мову тощо.)¹⁷. Важливим фактором, який визначає мобільність транскордонних парамаятникових трудових мігрантів є розвиток прикордонної інфраструктури, зокрема наявність та завантаженість пунктів перетину кордону. Крім того, транскордонна парамаятникова трудова міграція стимулюється різноманітними угодами, підписаними органами влади всіх рівнів та окремими суб'єктами транскордонного ринку праці. Зокрема, угодами про місцевий прикордонний рух.

Стримуючими факторами для парамаятникової трудової міграції є, насамперед, фізична наявність кордону та особливості візового режиму, крім того слід виділити такі бар'єри, як: мовні та психологічні бар'єри; відсутність чи недостача інформації;

¹⁷ Левцун А. Зовнішня трудова міграція в Україні як демографічна проблема [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dialogs.org.ua/ru/project/page4040.html>.

відмінності у законодавстві; неналежний стан прикордонної та організаційної інфраструктури; національні обмеження на ринках праці¹⁸.

Українські прикордонні області утворюють транскордонні ринки праці з державами СНД (49,2% трудових мігрантів), з безперешкодною можливістю виїзду і в'їзду, та країнами ЄС (47,1% трудових мігрантів), з якими є візовий режим. У свою чергу з більшістю країн ЄС підписано угоди про малий прикордонний рух, що суттєво стимулює парамаятникові трудові міграції.

Рівень розвитку прикордонної інфраструктури, враховуючи стандарти Європейського Союзу (відстань між пунктами пропуску має бути близько 20 км), є незадовільним, що часто блокує парамаятникові трудові міграції. Крім того, варто зазначити, що жодних спільних складових інфраструктури саме транскордонного ринку праці в Україні також немає¹⁹.

З моменту здобуття Україною незалежності спостерігається зростання мобільності, що відображається у кількості перетинів кордону українцями з різними цілями, як туристичних подорожей чи візитів, ділових поїздок, так і еміграції чи працевлаштування за кордоном – довготермінового та короткотермінового. Так, у 1992 році Прикордонною службою України було зафіксовано 4,3 млн. перетинів кордону громадянами України, у 2009 – 16 млн. перетинів, у 2012 році – понад 21 млн., а у 2013 – понад 25 млн. З поміж цих перетинів кордону, значна частка саме трудової міграції. Насамперед, трудова міграція розпочалась у західних прикордонних регіонах держави і до цього часу спостерігаються диспропорції щодо мобільності населення Сходу і Заходу країни. Так, 13,2% працездатного населення зі Заходу країни працюють за кордоном, з центральних регіонів – 3,8%, східних – 3,2%, південних – 2,6, а північних – 1,4%²⁰.

Трудова міграція переважно спрямовується до найближчих країн – Росія (43,2% мігрантів), Польща (14,3%), Угорщина (1,9%), Білорусь (1,8%). Більшість трудових мігрантів, працевлаштованих у Росії, Польщі, Угорщині, Словаччині – короткотермінові (48,5%). Частка довготермінового легального працевлаштування у країнах-сусідах не перевищує 35% та є найбільшою в Угорщині. У той же час, саме в Угорщині працевлаштовується найбільше і короткотермінових трудових мігрантів з України – 65,2% працюють там не більше місяця. Більша частина з них згодом повертається туди на роботу, тобто є парамаятниковими трудовими мігрантами.

Термін працевлаштування транскордонних парамаятникових мігрантів з України зазвичай збігається з дозволеним періодом перебування в іноземній державі, що не потребує оформлення документів прописки чи реєстрації за постійним місцем перебування. Вони не змінюють місця свого проживання, а приїжджають на роботу сезонно чи 5 днів на тиждень, перетинаючи кордон щодня (найчастіше в рамках малого прикордонного руху), чи щотижня. Зростає також кількість сезонних маятникових мігрантів, які характеризуються більшою амплітудою відхилення від основного місця проживання.

Більшість трудових мігрантів до сусідніх держав – чоловіки, що їдуть працювати переважно у Росію та Польщу (близько 70% всіх трудових мігрантів чоловіків обирають країни-сусіди), у той же час жінки їдуть на триваліший час до таких країн, як Італія, Іспанія, Португалія, а в країнах-сусідах працевлаштовується лише 45%. Крім того, зазвичай – вони мешканці сільських територій (54,3%). Сільські мешканці прикордонних

¹⁸ Tsybulska Y. Implementation of the EU experience for Ukrainian-polish cross-border labor market formation / Y. Tsybulska [Edited by Vasyl Kravtsiv, Wacław Wierzbieniec] // Poland-Ukraine: border regions development and cross-border cooperation. – Jarosław, 2013. – P.153 – 165.

¹⁹ Інфраструктурне забезпечення розвитку транскордонних ринків праці в Україні / Н. А. Мікула, Ю. О. Цибульська та ін.; відп. редактор д.е.н., проф. Н. А. Мікула. – Львів: Інститут регіональних досліджень Національної академії наук України, 2013. – 202 с.

²⁰ Населення України. Трудова еміграція в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.idss.org.ua/monografii/poznyak_2010.pdf

регіонів віддають перевагу парамаятниковій міграції, особливо нелегальній, тоді як міські, переважно висококваліфіковані та більш високооплачувані спеціалісти, виїжджають у сусідні країни на офіційне працевлаштування на більшу відстань від кордону та триваліший період. Окрім того, вони, переважно, мають досвід роботи, повну загальну середню освіту (дві третини мігрантів, тоді як повну вищу освіту – 15,4%), кваліфікаційний рівень та вік до 50 років.

Розподіл трудових мігрантів за сферами працевлаштування в цілому, у країнах-сусідах і, безпосередньо для парамаятникових трудових міграцій, загалом збігається. Більшість мігрантів працевлаштовувались на підприємствах, в установах і організаціях (63,8%), тоді як в домогосподарствах – 29,3%. Найчастіше українські чоловіки працевлаштовуються в країнах-сусідах у таких сферах: будівництво в Росії, Білорусі, Угорщині; сільське господарство – Білорусь, Польща; торгівля – Польща; готельний та ресторанний бізнес – Угорщина. У той час коли жінки у: сільське господарство – Білорусь, Польща, Угорщина, торгівля – Росія та Білорусь, будівництво – Росія, Угорщина.

Однією з основних причин працевлаштування українців за кордоном є суттєво вища заробітна плата. Так, у той час, коли у 2012 році середньомісячна заробітна плата в Україні становила 330 доларів США, то відповідний показник трудового мігранта перевищував в середньому 930 доларів США. При цьому заробітчани в Угорщині отримували близько тисячі доларів, в Росії – 800-900 доларів, в Білорусі – 432 доларів, в Польщі – 560 доларів США. У сучасних умовах різкого зростання курсу валют ця різниця стає ще помітнішою, адже на початку 2015 р. середньомісячна заробітна плата в Україні вже становить менше 170 доларів США. Слід зазначити, що більшу частину свого заробітку трудові мігранти заощаджують з метою подальшої витрати на Батьківщині: три чверті мігрантів витрачають на щоденні витрати за кордоном менше 25% заробітку, 25-50% заробітку витрачають 22,6% мігрантів, а більш ніж ця сума – менше 3%. Більшу частину цих витрат становлять витрати на проживання, тому у парамаятникових мігрантів, які їдуть працювати у сусідні країни, частка заощаджених коштів дещо більша. В цілому, частка коштів, яка витрачається за кордоном, залежить передусім від вартості життя в країні перебування, а також від характеру міграції до неї. Так, 91,6% трудових мігрантів у Білорусі витрачає до 10% свого середньомісячного заробітку, а у Польщі – 43,6% мігрантів.

Імміграційні потоки з країн сусідів, особливо з метою працевлаштування в Україні, є дуже незначними і постійно зменшуються, що пояснюється порівняно низьким рівнем соціально-економічного розвитку, низькими заробітними платами. Зокрема, частка приїздів з метою працевлаштування з країн-сусідів не перевищує 0,0013%, тоді як переважають візити з метою культурного обміну, приватні поїздки та службові та ділові поїздки, які зазвичай не мають чіткого транскордонного характеру. З метою працевлаштування в Україні переважна більшість трудових мігрантів приїжджають з Азербайджану, Росії, Молдови, Сербії та Туреччини. Більше половини іммігрантів та туристів прибувають в Україну з сусідньої Росії. Короткотермінові трудові мігранти, які зберігають постійне місце проживання за кордоном, також є громадянами Росії, а також Молдови, Білорусі та Польщі.

Трудова імміграція в Україну з країн-сусідів за своїми соціально-демографічними характеристиками суттєво відрізняються. 85,5% від загальної кількості трудових мігрантів з країн сусідів чоловіки, однак вони переважно вищого кваліфікаційного рівня, ніж трудові емігранти з України, з вищою освітою, працевлаштовані як керівники та спеціалісти вищого рівня на будівництві, торгівлі, переробній промисловості та ремонті автомобілів і, зазвичай, працевлаштовуються на більш тривалий період, без прив'язки до транскордонних регіонів.

Варто зазначити, що нелегальні мігранти, у тому числі і транскордонні, зазвичай в Україні не затримуються. Загалом, їх кількість постійно зменшується, що

можна пояснити незначною привабливістю нашої країни, у порівнянні з країнами Європейського Союзу. Це підтверджується тим, що через Україну проходить центрально-європейський маршрут нелегальної міграції з країн СНД, Центральної, Східної, Південно-Східної Азії в країни Західної Європи (2,2% спроб нелегального проникнення до Європи припадає саме на цей маршрут)²¹. Так, з-поміж нелегальних трудових мігрантів переважають громадяни не сусідніх до України країн (68,1%), а з-поміж країн-сусідів лідирують трудові мігранти з Росії, Молдови та Білорусії – країни-сусіди, з якими в Україні безвізовий режим, однак, як вже зазначалось раніше, вони частіше обирають для працевлаштування великі міста та рідко є парамайтниковими мігрантами.

Українські трудові мігранти, особливо парамайтникові транскордонні, є досить незахищеними за кордоном, що пов'язано передусім з переважанням нелегального способу працевлаштування внаслідок короткотерміновості праці та їх не окресленим правовим статусом. Так, лише 38,0% трудових мігрантів укладали із закордонними роботодавцями трудову угоду у письмовій формі, решта – працювали за домовленістю. Тільки 51,5% мали при цьому договір соціального страхування. Найменш захищеними є робітники в Російській Федерації²². Найрідше офіційно оформляють трудові відносини у Росії (28,9% трудових мігрантів) та Польщі (11,7%). Водночас у Білорусі 56,9% трудових мігрантів працювали за контрактом. Головними напрямками нелегальної міграції є Брянсько-Чернігівський і Сумський регіони на кордоні з Росією, Гомельсько-Чернігівський на кордоні з Білоруссю та Берегівський, Великоберезнянський і Виноградівський райони на кордоні з Словаччиною та Угорщиною²³.

Основними проблемами, з якими зіштовхувались трудові мігранти за кордоном є: затримка та невплата заробітної плати (цілком чи не в повному обсязі) – 13,6% трудових мігрантів, несприятливі умови праці – 12,7%, виконання роботи, що відрізнялася від обіцяної – 11,5%, понаднормова безоплатна робота – 6,0% та непогоджене переведення від одного роботодавця до іншого – 5,0% трудових мігрантів. Окрім того, серед проблем, з якими зіштовхуються мігранти при виїзді за кордон є можливість отримати відмову у в'їзді. Більшість відмов фіксується саме на кордоні з країнами-сусідами, з якими є візовий режим – Польщею, Угорщиною, Румунією, Словаччиною. Майже 50% відмов пояснюється не аргументованістю мети поїздки, 28% – невідповідністю візи меті поїздки, а 10% – недостатністю фінансового забезпечення поїздки.

Узагальнюючи, можна виділити основні проблеми з якими зіштовхуються парамайтникові трудові мігранти з України: недостатність пунктів перетину кордону, їх надмірна завантаженість, соціальна незахищеність за кордоном. Найбільш важливим моментом який, водночас, впливає з наведених проблем і спричинює їх загострення, є те, що транскордонні трудові парамайтникові мігранти, як і емігранти з України, надають перевагу нелегальному працевлаштуванню, або «умовно легальним» схемам.

Проблеми транскордонних парамайтникових трудових мігрантів з України пов'язані з наступними проблемами транскордонного ринку праці в цілому:

1. Неналежна увага з боку органів влади до процесів парамайтникової транскордонної трудової міграції, невідображеність цього явища у законодавчих актах.
2. Відсутність об'єктивних статистичних даних щодо реальних обсягів трудової міграції в Україні і транскордонної трудової парамайтникової міграції з

²¹ Annual risk analysis [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2013.pdf

²² Зовнішні трудові міграції населення України / За наук. ред. Лібанової Е., Позняка О. – К. : РВПС України, 2002.

²³ Десять міфів про міжнародну трудову міграцію. Газета "Дзеркало тижня" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/desyat_mifiv_pro_mizhnarodnu_trudovu_migratsiyu.html

країнами-сусідами. Окрім того, більшість даних є в закритому доступі і на їх отримання необхідний офіційний запит.

3. Відсутність єдиного підходу до методики міграційної статистики. Спеціальні вибіркові обстеження (за винятком обстежень з питань трудової міграції, здійснені Державним комітетом статистики України у 2008 р. та 2012 р.), які здійснюються неурядовими та міжнародними організаціями, не є систематичними, регулярними, базуються на різних методиках, що робить неможливим відображати тенденції, співставляти та порівнювати ці результати, а також не містять інформації щодо пара-маятникових трудових мігрантів.

4. Накладання обов'язків державних органів, які мають повноваження у сфері міграції та розвитку ринків праці в Україні.

5. Відсутність спільних структур на транскордонних ринках праці, які би сприяли спрощенню процедур працевлаштування у транскордонному регіоні, здійснювали статистичний облік парамаятникових трудових мігрантів, досліджували процеси на транскордонних ринках праці з метою формування різнобічного, комплексного розуміння міграційних процесів.

6. Низький рівень розвитку прикордонної інфраструктури по кордону з країнами Європейського Союзу, що збільшує тривалість переїзду та, відповідно, може бути загрозою еміграції парамаятникового мігранта на постійне місце проживання з транскордонного регіону.

3.2. Прикордонна торгівля

Однією з форм адаптації мешканців прикордоння до ринкових відносин стала прикордонна торгівля, що виникла практично без участі держави. Унікальна особливість прикордонної торгівлі полягає у географічній близькості, що нівелює вплив трансакційних витрат і таким чином дає змогу торговцям отримувати вигоду від відмінностей у постачанні, попиті та цінах на різні товари і послуги, що доступні з обох сторін кордону або лише на одній з прикордонних територій.

Дана форма зайнятості, при всіх негативних моментах, стала *достатньо життєздатною* і мала для прикордонних регіонів, передусім, *позитивне соціальне значення*, а саме: сприяла самозайнятості частини населення; створенню нових дрібно-гуртової та роздрібно-торгівельних мереж і робочих місць; розвитку малого підприємництва; забезпеченню мешканців споживчими товарами у широкому асортименті, часто дешевими і більш доступними; створенню конкурентного середовища та розбудові прикордонної інфраструктури.

У зв'язку з відсутністю роботи в межах прикордонних територіальних громад багато людей почало виїжджати за кордон, передусім до країн-сусідів, та займатися прикордонною торгівлею. Та є і негативні аспекти розвитку такої неформальної взаємодії, а саме: успішний досвід осіб, які шляхом здійснення прикордонної торгівлі змогли забезпечити свою сім'ю певними доходами чи розпочати свій бізнес, привернули увагу значної кількості молодих людей, які, обравши торгівлю, вирішили не витрачати свій час на навчання, саморозвиток чи пошук інших офіційних видів діяльності. Сьогодні для кожного п'ятого мешканця прикордоння прикордонна торгівля має важливе значення у повсякденному житті, оскільки для більшості – це основний заробіток шляхом перепродажу товарів куплених на суміжних територіях на місцевих ринках або ж з рук в руки²⁴.

І, якщо старше покоління мало певний стаж та навички роботи на підприємствах, організаціях та у інших господарських структурах, то молоді люди розпочали свій

²⁴ Тимечко І. Р. Організація прикордонної торгівлі в системі забезпечення розвитку кластерів в Україні. / І. Р. Тимечко / Clusters, Bi and Global Economy (international aspect) / Drohobych-Jaslo, 2010. –С.64-80.

трудоий життєвий шлях з неофіційної діяльності, не маючи для себе ніяких зобов'язань перед державою, а відповідно, ніякого соціального захисту та пенсійного забезпечення у майбутньому зі сторони держави. Для повернення цих молодих людей у офіційну сферу діяльності треба розробити та реалізувати окремий план дій на всіх рівнях державного управління та проводити клопітку інформаційно-пропагандистську роботу.

Світовий досвід, особливо досвід держав Європейського Союзу, свідчить про те, що розвиток прикордонної торгівлі створює конкурентне середовище на транскордонних ринках і в кризових ситуаціях дає можливість виживання, а при стабільній ситуації сприяє прискоренню підвищення життєвого рівня населення прикордоння.

Прикордонну торгівлю можна поділити на:

1. Формальну – це експортно-імпортні операції суб'єктів ЗЕД транскордонного регіону, які здійснюються на умовах оплати товарів та наданих послуг у грошовій формі.

2. Нелегальну – контрабанда, яка має місце в прикордонні і стосується спроб незаконних та не задекларованих перевезень товарів через кордон.

3. Електронну торгівлю – дії і операції при оформленні та здійсненні правочинів із транскордонного продажу/постачання товарів у дистанційний спосіб із застосуванням електронних засобів і технологій у інформаційно-телекомунікаційних системах й мережах загального користування.

4. Легальну неформальну – прикордонна торгівля як закупівля мешканцями прикордонних регіонів товарів на транскордонному ринку для власних потреб, або потреб місцевих ринків без митних платежів в межах дозволених законодавством квот.

Прикордонна торгівля охоплює будь-які закупівлі, здійснені на підприємствах, ринках або у постачальників на суміжній прикордонній території сусідньої країни, безпосередньо на місці чи дистанційно, у тому числі, шляхом: подорожі до сусідньої країни з конкретною метою придбання товарів чи послуг; закупівлі під час відрядження чи туристичної подорожі, за винятком продуктів та послуг, що є частиною самої подорожі (наприклад проживання, харчування, транспорт тощо); дистанційної закупівлі через пошту чи Інтернет у постачальників, що розміщені на суміжній території; закупівлі товарів за кордоном на професійній основі в межах дозволеного законодавством.

Слід зауважити, що більшість регіонів України є прикордонними, що межують з розвиненими країнами та країнами, які динамічно розвиваються, а явище прикордонної торгівлі зі своїми особливостями є на всіх цих, без винятку, територіях.

І сьогодні закупівля товарів на транскордонному ринку залишається популярною практикою споживання серед мешканців прикордоння. Незважаючи на зростання і поступове насичення вітчизняного ринку, люди продовжують їздити за покупками через кордон: «парадокс кордону» поки не спрацює і відтоку покупців не відбувається. Частково це обумовлено тим, що, наприклад, польський ринок є досить знайомим для українців західного прикордоння і тому залишається для них привабливим. Водночас є відмінності, які сприяють тому, що інтерес покупців до закупівлі на транскордонних ринках не згасає.

Навіть у той час, коли на східних кордонах України спостерігається нівелювання партнерських міждержавних та міжрегіональних відносин в українсько-російському транскордонному просторі, спостереження вказують на те, що прикордонна торгівля продовжується здійснюватись мешканцями східного прикордоння.

Динаміка обсягів прикордонної торгівлі зумовлюється ситуацією на ринку. Наприклад, у кризові чи нестабільні роки обсяги прикордонної торгівлі в українсько-польському просторі зростали (1998, 2004 рр.), в інші періоди – утримуються в межах 12-16% зовнішньоторговельного обороту обох країн. Напрямки прикордонних потоків формуються відповідно до економічної ситуації у кожній державі. В минулому більше українців їздило у Польщу, а зараз вже поляки закупаються в Україні. Тоді це було зумовлено вступом Республіки Польщі в ЄС та її приєднанням до Шенгенської угоди, що

ускладнили процедуру отримання польських віз для мешканців України та тим самим вплинули на як на інтенсивність, так і на векторальність перетину польсько-українського кордону мешканцями прикордоння обох країн. Зараз такі зміни пояснюються курсом валют та пропагандою проти російського виробника.

Діяльність суб'єктів прикордонної торгівлі не відображається у статистиці України. Йдеться про кількість суб'єктів прикордонної торгівлі, мету перетину кордону, мотиви здійснення прикордонної торгівлі та транскордонний товарообіг. Польською стороною були зроблені наступні дії щодо виявлення та організації прикордонної торгівлі:

1 крок. За підтримки Люблінського та Підкарпатського воєводств упродовж III – IV кварталу 2008 року було проведено *пілотне дослідження* для виявлення мети поїздки осіб, що перетинають кордон; віддалі від кордону до місця проживання цих осіб і локалізації місця закупівлі товарів; частоти перетину польсько-українського кордону.

2 крок. Розвиток *торгових центрів* у прикордонні, зокрема такого як Торговий Центр Корчова Долина, який розташований у Польщі на відстані 2 км від кордону з Україною (2009).

3 крок. Запровадження шопінг-віз – *віз* на закупи (2011).

4 крок. Здійснення *постійного моніторингу* прикордонної торгівлі.

Результат: у I – III кварталі 2012 р. українці та іноземці, що відвідали Польщу, залишили в магазинах понад 5 млрд. злотих, це майже на 45% більше, ніж у цей же період у 2011 р.

З метою сприяння організації та розвитку взаємовигідної прикордонної та прибережної торгівлі України з державами, з якими вона межує, органи виконавчої влади прикордонних регіонів мають право вносити до відповідних центральних органів виконавчої влади пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює прикордонне торговельно-економічне співробітництво, з таких питань (Відповідно до доручення Кабінету Міністрів України від 14 серпня 1999 року, N 677/2):

- спрощення процедур прикордонного, митного та інших видів контролю стосовно товарів, які виробляються в прикордонних регіонах та призначені для споживання на цих територіях;
- здійснення спільного прикордонного та митного контролю, організації нових пунктів контролю для товарів прикордонної торгівлі;
- створення спільних промислово-фінансових груп із залученням підприємств і організацій прикордонних регіонів із застосуванням пільгових умов оподаткування;
- урегулювання питань міграції трудових ресурсів (парамаятникової та сезонної) з метою ефективного використання наявного виробничого потенціалу та збільшення торгівлі послугами;
- створення лізингових компаній;
- створення інформаційно-маркетингової мережі для потреб прикордонних регіонів;
- інші пропозиції, які не суперечать чинному законодавству України.

Отже, першочерговим завданням місцевих державних адміністрацій України, відповідно до їх повноважень в галузі міжнародних та зовнішньоекономічних відносин, згідно з законодавством України є здійснення заходів щодо організації прикордонної торгівлі (Додаток Є), що сприятиме розвитку прикордонних регіонів та підвищить їх конкурентоспроможність.

РОЗДІЛ 4. ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ВЗАЄМОДІЮ СУБ'ЄКТІВ ТА УЧАСНИКІВ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Розвиток транскордонного співробітництва зумовлюється дією низки чинників, вплив яких може активізувати взаємодію в транскордонному просторі чи гальмувати її, або водночас мати як позитивне, так і негативне значення. Виявлення чинників впливу та своєчасне нівелювання їх негативної дії є важливим і необхідним моментом для прийняття обґрунтованих рішень в сфері розвитку транскордонного співробітництва. До чинників впливу можна віднести: рівень інтенсивності зв'язків суб'єктів і учасників транскордонного співробітництва; бар'єрну функцію кордону; частоту зміни територіальної влади і її спадковість; відмінності правового середовища транскордонного співробітництва; рівень розвитку інфраструктури транскордонного співробітництва; креативність суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва; умовне подвійне громадянство (карта поляка, угорця, румуна); етнічно-культурні чинники; спільне історичне минуле; зовнішню фінансову допомогу; стратегії розвитку держав; державні регіональні політики; наявність спільних стратегій і програм; суб'єктивні чинники; зовнішні впливи; рівень соціально-економічного та екологічного розвитку регіонів; рівень поінформованості тощо.

Вищезазначені чинники можна згрупувати за наступними критеріями: за механізмами впливу: адміністративні, економічні чи інформаційні; за сутністю механізму: організаційний, фінансовий, правовий, фізичний, інформаційний; за способом впливу: прямі і непрямі; за відношенням впливу: зовнішні і внутрішні; за видами суб'єктів впливу: влада, підприємства і фізичні особи; за терміном впливу: довгострокові, короткострокові, миттєві, поточні; за масштабом впливу: системні, секторальні і об'єктні (табл. 2).

Розглянемо детальніше дію і вплив наведених чинників на транскордонне співробітництво.

1. *Рівень інтенсивності зв'язків суб'єктів і учасників транскордонного співробітництва* – це чинник, який має як позитивний, так і негативний вплив.

Високий рівень інтенсивності зв'язків, результатом яких є значні обсяги прикордонної торгівлі, взаємних інвестицій, динаміка туристичних, культурних чи науково-освітніх обмінів тощо, свідчать про можливість суб'єктів та учасників значною мірою використовувати потенціал транскордонного регіону для вирішення спільних та ідентичних проблем.

З іншої сторони, висока інтенсивність зв'язків в умовах асиметричності регіонального розвитку може свідчити про перетікання капіталу (в т.ч. людського) в більш високорозвинене середовище, де він є продуктивніший. Це призводить до відсутності мотивів у менш розвиненої сторони розвивати комплементарні активи через його відтік, що вимагає вироблення запобіжних заходів.

2. *Умове подвійне громадянство (карта поляка, угорця, паспорт румуна, росіянина)* є наслідком відповідних міграційних політик сусідніх держав. Так, введення карти поляка, угорця чи сприяння румунської сторони щодо отримання українськими румунами паспорта громадянина Румунії (паспорта громадянина ЄС) сприяє переселенню активного людського капіталу, переважно висококваліфікованого, у середовище з вищою продуктивністю праці. Проте, зменшувати відтік капіталу слід не шляхом заборон чи покарань, а формуванням та застосуванням відповідних механізмів щодо створення конкурентоспроможного прикордонного регіону.

3. *Спільне історичне минуле* як чинник розвитку транскордонного співробітництва має значний вплив, який дає хороше підґрунтя для об'єднання зусиль суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва з метою забезпечення сталого розвитку прикордонних регіонів, зокрема, залучення коштів міжнародної технічної допомоги для формування спільних інструментів підвищення конкурентоспроможності. Водночас, слід нівелювати всі негативні прояви спільного історичного минулого, які, переважно, є наслідком минулих конфліктних ситуацій, у т.ч. військових дій.

Таблиця 2

Класифікація чинників впливу на транскордонне співробітництво та процеси конвергенції прикордонних регіонів в транскордонному просторі

Чинники	Рівень інтенсивності зв'язків суб'єктів і учасників ТКС	Бар'єрна функція кордону	Частота зміни влади	Відмінності у правовому середовищі	Розвиток інфраструктурного забезпечення транскордонного співробітництва	Умовне подвійне громадянство	Зовнішня фінансова допомога	Державна регіональна політика	Стратегії розвитку держав	Наявність спільних стратегій і програм	Зовнішні впливи	Рівень соціально-економічного і екологічного розвитку	Рівень поінформованості	Рівень креативності	Етнічно-культурні	Спільне історичне минуле	Суб'єктивний чинник
Критерії																	
За механізмами впливу:																	
адміністративні		+	+	+		+		+	+	+	+					+	+
економічні	+	+			+	+	+		+	+	+	+					+
інформаційні	+		+				+	+	+	+	+	+	+		+	+	+
За сутністю механізму:																	
організаційний	+	+		+	+			+	+	+			+		+	+	
фінансовий	+	+					+	+	+		+		+				
правовий	+	+		+		+		+	+	+	+		+		+		
фізичний	+	+			+											+	
інформаційний	+				+			+	+	+			+	+	+	+	+
За способом впливу:																	
прямі		+	+	+	+	+	+	+	+	+			+				+
непрямі	+	+		+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
За відношенням впливу:																	
зовнішні		+		+	+		+	+	+	+			+				
внутрішні			+	+	+	+				+		+	+	+	+	+	+
За видами суб'єктів впливу:																	
влада	+	+	+	+			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
підприємства	+			+	+		+		+	+	+	+	+	+	+	+	+
фізичні особи	+			+	+	+					+		+	+		+	
За терміном впливу:																	
довгострокові		+		+	+	+	+	+	+	+	+				+	+	
короткострокові			+		+		+				+				+		
миттєві					+						+			+			
поточні	+	+			+	+	+					+	+	+	+		+
За масштабом впливу:																	
системні		+	+	+	+		+	+	+		+	+	+	+	+	+	
секторальні		+		+	+		+	+		+	+		+			+	+
об'єктні				+	+	+					+		+				+

4. Спільне історичне минуле зумовило також те, що у прикордонні проживають національні меншини сусідніх країн. Кожна країна допомагає своїм національним меншинам, створюючи хороші умови перетину кордону, надаючи різноманітні пільги, у т.ч. умовно подвійне громадянство. Так, наприклад, пріоритетними напрямками в українсько-угорських двосторонніх відносинах є забезпечення прав національних меншин, торгово-економічне співробітництво та прикордонна співпраця. Такий підхід випливає з основної засади угорської зовнішньополітичної концепції про захист прав угорців у всьому світі. Ці пріоритети втілюються на практиці шляхом реалізації рішень створеної міжурядової українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин, що сприяє розвитку транскордонного співробітництва обох територій. Таким чином, можна визначити наступний чинник, який впливає на транскордонне співробітництво – це наявність чи відсутність *відповідних державних політик регіонального розвитку*. Аналіз цього чинника вказує, чи оцінюється ситуація, що склалася у прикордонні, чи приймаються аналогічні чи запобігаючі заходи

щодо політик сусідніх держав, чи не зменшується конкурентоспроможність вітчизняних територій як у транскордонному просторі, так і глобальному середовищі тощо.

5. Прикордонні території є одними із пріоритетних об'єктів реалізації регіональної політики ЄС та, відповідно, регіональних політик сусідніх з Україною країн. Тобто, важливими чинниками, що впливають на розвиток транскордонного співробітництва є *наявність чи відсутність державних регіональних політик транскордонного співробітництва*. Останнє вказує також на можливість розробки *спільних стратегій сталого розвитку транскордонних регіонів*, які передбачають об'єднання зусиль для вирішення спільних та ідентичних проблем. Головне – це ефект реалізації спільних стратегій сталого розвитку транскордонного регіону для прикордонних регіонів України.

6. *Бар'єрна функція кордону*. Бар'єрна функція – різні обмеження (візовий режим, часта зміна правил, закриття кордонів, різного роду перевірки тощо), які мають за мету перешкоджати ввезенню в країну або регіон «небажаного» та обмеження вивезенню «цінного». Відповідно до функцій кордону, прикордонні території також набувають специфічних рис в інтеграційному процесі, завдяки яким вони забезпечують взаємне пристосування господарських механізмів. Такі специфічні риси проявляються, насамперед, у наявності прикордонної інфраструктури і відповідному розміщенню на території суб'єктів господарювання, у пропускній здатності інфраструктури тощо. Під впливом інтеграційних процесів бар'єрні функції кордонів переносяться на зовнішні кордони інтеграційних утворень. Внутрішні кордони стають прозорими, що дає можливість вільного спілкування як прикордонних, так і загальнодержавних спільнот. Скасовуються прикордонні бар'єри для руху товарів, капіталу, робочої сили, уніфікується нормативно-правова база господарської діяльності. Проте, змінюються вимоги щодо облаштування та функціонування зовнішнього кордону інтеграційних утворень. Така ситуація склалася в Україні з сусідніми країнами – членами ЄС, які повернули візовий режим, змінили облаштування своїх пунктів перепуску тощо. Вимоги щодо облаштування і функціонування кордону і пунктів перепуску змінилися не лише для західних областей України, які безпосередньо межують з країнами ЄС, а до всього периметру державного кордону України, що пов'язано з контролем над контрабандними потоками та нелегальною міграцією. Все перераховане впливає на взаємодію суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва, бо ускладнює, наприклад, застосування таких нових форм транскордонного співробітництва як транскордонні промислові зони та парки, транскордонні кластери тощо, функціонування яких би забезпечило конкурентоспроможність прикордонних регіонів України.

7. *Часті зміни територіальної влади і її спадковість* – це один з важливих чинників впливу на розвиток транскордонного співробітництва. Всі регіональні економічні чи соціальні проблеми добре відомі, насамперед, територіальній владі. Тому двостороннє співробітництво прикордонних територій протягом років може відзначатися значними досягненнями, розвитком добросусідських відносин та широкому співробітництву на багатосторонній основі. Такі зв'язки стають збалансовані, визначаються спільні зовнішньополітичні цілі обох країн, що створює міцну базу для подальшого розширення такої співпраці на основі взаємного врахування інтересів, успішно реалізуються домовленості, досягнуті за результатами систематичних зустрічей. Все це дозволяє стверджувати про стабільний розвиток взаємин, які стають основою тісного співробітництва на тривалу перспективу.

Нестабільна політична ситуація в Україні, що склалася з моменту здобуття незалежності, зумовлює часту зміну як державної регіональної політики, у т.ч. у сфері транскордонного співробітництва, так і до частой зміни керівного складу центральної влади, а значить, призводить до змін в структурі територіальних органів влади, втратою напрацювань попередньої влади, зміну курсу щодо розвитку транскордонного співробітництва, а відповідно, зміну всіх застосовуваних механізмів забезпечення конкурентоспроможності в прикордонних регіонах.

8. *Неоднорідність правового середовища транскордонного співробітництва*. Особливу увагу у дослідженні чинників впливу на транскордонне співробітництво варто приділити відмінностям нормативно-правової бази країн-сусідів. Для України дане питання є особливо важливим, оскільки, досліджуючи можливості розвитку

транскордонного співробітництва нашої держави, постійно зіштовхуємось з проблемою невідповідності нашого правового середовища вимогам європейської та світової практики, недостатньої його уніфікації для розвитку ринкових відносин, що породжує неоднакові правові умови функціонування вітчизняних основних акторів на ринку та численну кількість втрачених можливостей для залучення прямих іноземних інвестицій. Особливо це стосується розвитку нових форм транскордонного співробітництва та залучення коштів в рамках міжнародної технічної допомоги, зокрема за програмами Європейського інструменту сусідства та партнерства. Надзвичайно важливим є удосконалення українського законодавства у сфері прав інтелектуальної власності, трудових відносин, санітарних та фітосанітарних вимог, охорони навколишнього середовища, запобігання відмиванню грошей тощо. Україна потребує значної технічної допомоги щодо врегулювання питань недосконалості та невідповідності нашого законодавства світовим стандартам, в тому числі важливим є обмін експертами, організація семінарів, тренінги тощо.

9. *Рівень розвитку інфраструктури транскордонного співробітництва.* Безпосередній вплив на транскордонне співробітництво здійснює розбудова інфраструктури транскордонного співробітництва, зокрема наявність достатньої кількості пунктів перепуску через кордон та якості під'їзних шляхів до них, наявність логістичних центрів та складської інфраструктури, суб'єктів сервісного обслуговування транзитних потоків. Важливе значення мають діяльність єврорегіонів та інших нових форм транскордонного співробітництва, агенцій регіонального розвитку, бізнес-інкубаторів, що сприяють зближенню прикордонних регіонів, зокрема, займаються розробкою та реалізацією транскордонних проектів. Переваги розвитку інфраструктури ТКС є очевидними – розширення торгівлі, зниження логістичних витрат, скорочення бідності, поширення та обмін знань, трансфер технологій, збагачення культурного капіталу, стимулювання розвитку тощо. Водночас, забезпечення високого рівня розвитку інфраструктури вимагає стратегічного бачення регіональної інтеграції та соціально-економічного розвитку, політичної підтримки на національному і регіональному рівнях та ефективної співпраці і координації між цими рівнями влади, а також значного та вчасного фінансування. Крім цього, важливим є також залучення фінансів сусідніх країн, а також міжнародної фінансової допомоги, зокрема за проектами Європейського Союзу. Розвиток інфраструктури ТКС також вимагає правової та регуляторної гармонізації та стандартизації правил і процедур. На жаль, на даний момент в Україні існує значна кількість бар'єрів на шляху розбудови та підтримки інфраструктури ТКС, в тому числі відсутність ефективної співпраці між центральним і регіональним рівнями влади та відмінності правового середовища нашої держави і сусідніх країн, усунення яких могло б стати ключовим елементом ефективного зближення транскордонних регіонів за участю України.

10. *Креативність суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва.* Розвиток транскордонного співробітництва значно залежить від здатності населення суміжних держав та, в першу чергу, представників центральної та регіональної влади, продукувати та ефективно реалізовувати нові креативні ідеї. В умовах глобалізації і інформатизації відкриваються нові можливості застосування різноманітних механізмів підвищення конкурентоспроможності, зокрема, врахування творчого потенціалу мешканців прикордоння. Більшість з них не очікувало допомоги від держави, розпочинали власні справи, використовуючи досвід країн-сусідів з більш розвинутих середовищ. Велике значення для зближення регіонів та застосування подібних механізмів має здатність людей постійно змінюватись, застосовувати навички, набуті під час вирішення однієї проблеми до вирішення іншої, бачити об'єкт під новим кутом зору, відходити від стандартного та традиційного бачення окремих проблем, швидко пристосовуватись та експериментувати, легко відмовлятись від своїх нерезультативних ідей та швидко приймати відповідні рішення.

11. *Етнічно-культурний чинник* впливу на транскордонне співробітництво проявляється, насамперед, через культуру взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва, що формується спільною історією.

12. *Зовнішня фінансова допомога.* Доступ до коштів зовнішньої фінансової допомоги, зокрема Програми Європейського інструменту і партнерства, спрямованих на реалізацію спільних для регіонів суміжних країн проектів для вирішення місцевих проблем, є спільним механізмом забезпечення підвищення конкурентоспроможності

прикордонних регіонів. Особливої ваги для зближення регіонів набуває умова рівноправного статусу країн-учасниць на програмному та проектному рівнях. Проте, суттєвими перешкодами залучення фінансової допомоги для забезпечення ефективної співпраці і зближення чи використання спільних механізмів підвищення конкурентоспроможності є недосконалість національного законодавства та нормативної бази щодо реалізації транскордонних проектів, умов співфінансування, недостатній кваліфікаційний рівень учасників та менеджменту програмно-проектного процесу, а також слабка поінформованість населення щодо можливостей зовнішньої допомоги.

13. Таким чином наступним важливим чинником транскордонного співробітництва є *рівень поінформованості його учасників* щодо можливостей транскордонного співробітництва, формування та функціонування його нових форм (транскордонних кластерів, транскордонних промислових зон та парків, транскордонних партнерств тощо), реалізації спільних проектів транскордонного співробітництва та їх вплив на розвиток прикордонних регіонів.

14. *Суб'єктивний чинник*. Виокремлення цього чинника пов'язане із значним впливом особи на розвиток транскордонного співробітництва, на впровадження запозичених (аналогічних до тих, які використовуються суміжними прикордонними регіонами) чи спільних механізмів підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів.

Так, наприклад, до повноваження місцевих державних адміністрацій в галузі міжнародних та зовнішньоекономічних відносин відноситься організація прикордонної та прибережної торгівлі. Однак, прикордонна торгівля залишається неформальною взаємодією в транскордонному просторі та сприймається як негативне явище.

Здебільшого рішення приймаються представниками органів влади та органів місцевого самоврядування. Результативність прийняття рішень, значною мірою визначається рівнем професійної підготовки суб'єктів. Хоча суб'єктивний чинник тісно пов'язаний із чинниками щодо «креативності» та «частою зміною влади», проте, він повинен розглядатися окремо, у частині професійного кадрового забезпечення при обґрунтуванні управлінських рішень щодо вирішення проблем у транскордонному просторі.

15. *Зовнішні впливи*. Аналізуючи процеси становлення і розвитку транскордонного співробітництва в Україні, можна побачити його значну залежність від зовнішніх впливів. Так, основні засади розвитку транскордонного співробітництва були розглянуті в Раді Європи і відповідно прописані в Мадридській Конвенції і додатках до неї. Ратифікація цієї Конвенції у 1993 році Україною була результатом зовнішнього впливу. Ефективність єврорегіональної співпраці в країнах ЄС зумовили розвиток інституту єврорегіонів в Україні, адаптацію та прийняття відповідного законодавства також супроводжувалося зовнішнім впливом. Розгляд проблем транскордонної конвергенції механізмів конкурентоспроможності регіонів також супроводжувався значними позитивними досягненнями суміжних країн на інших ділянках їх державних кордонів. Так, угорсько-австрійський досвід створення транскордонних промислових зон, німецько-польський досвід функціонування логістично-дистрибуційних центрів перенесені на кордони з Україною.

16. *Рівень соціально-економічного та екологічного розвитку прикордонних регіонів* як чинник активізації взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва. Диспропорції розвитку суміжних прикордонних регіонів в транскордонному просторі зумовлюють активізацію неформальної взаємодії учасників транскордонного співробітництва (прикордонна торгівля, транскордонна парамайтникова трудова міграція).

17. Активізація транскордонного співробітництва потребує взаємодії його суб'єктів та учасників не тільки в горизонтальній, але і в вертикальній площині у регіональному вимірі.

Вищенаведені чинники впливу на транскордонне співробітництво взаємопов'язані і мають причинно-наслідкові зв'язки.

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО АКТИВІЗАЦІЇ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Основною метою державної політики України в частині розвитку транскордонного співробітництва має стати переведення більшої частини управлінських повноважень з питань транскордонного співробітництва на рівень місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Центральні органи влади повинні сприяти розвитку різних форм транскордонної взаємодії суб'єктів і учасників транскордонного співробітництва та відстоювати їх інтереси у відповідних міжнародних інституціях, зокрема тих, що беруть участь у фінансуванні транскордонних проектів та підтримці транскордонних ініціатив місцевої влади.

Розвиток транскордонного співробітництва передбачає виконання наступних завдань:

- використання можливостей транскордонного співробітництва на регіональному та місцевому рівнях;
- забезпечення дієвості системи стратегічного планування розвитку транскордонного співробітництва в регіональній політиці України, яке, однак, можливе лише за наявності визначеного координатора транскордонного співробітництва на центральному рівні, у функції якого буде входити методологічне забезпечення розвитку співробітництва;
- сприяння розвитку наявних єврорегіонів та створення нових організаційних форм – Європейських угруповань територіального співробітництва та Об'єднань єврорегіонального співробітництва;
- стимулювання транскордонної мережі співпраці між підприємствами: формування та розвиток транскордонних кластерів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності регіонів, забезпеченню інноваційно-інвестиційної моделі розвитку підприємств та інших суб'єктів господарювання, розташованих у транскордонних регіонах, впровадженню нових технологій у виробництві товарів та послуг;
- сприяння транскордонному співробітництву для сталого та інноваційного використання і освоєння природних ресурсів та культурної спадщини;
- використання дієвих механізмів та інструментів фінансового забезпечення розвитку територіальних громад України;
- стимулювання збільшення обсягів взаємовигідної торгівлі, розвиток і зміцнення господарських, культурних і гуманітарних зв'язків між суб'єктами та учасниками транскордонного співробітництва.

Реалізація вищезазначених завдань продукує наступні заходи:

- розробка, прийняття та реалізація суб'єктами транскордонного співробітництва спільних стратегічних документів щодо розвитку транскордонного співробітництва.
- визначення центрального органу з питань транскордонного співробітництва і, відповідно, через які єврорегіональні структури буде реалізуватися державна політика транскордонного співробітництва;
- забезпечення участі представників єврорегіональних структур у спільних органах щодо питань транскордонного співробітництва, створених ЄС чи Радою Європи;
- формування інституційного середовища розвитку транскордонних кластерів, зокрема прийняття та реалізація Національної Стратегії формування та підтримки транскордонних кластерів, розробленої Міністерством регіонального розвитку та будівництва України спільно з Національною академією наук України;

- налагодження комунікаційних зв'язків між різними сегментами транскордонного співробітництва та ефективної взаємодії між місцевими органами державної влади і представниками підприємницького та громадського середовищ;
- підсилення та модернізація системи інформаційно-технічного оснащення всіх інституцій, що задіяні у сфері транскордонного співробітництва;
- підвищення ефективності функціонування прикордонної інфраструктури та процедур, а також покращення безпеки на кордонах;
- подолання бар'єрів адміністративного, інституційного, інфраструктурного характеру для безперешкодного переміщення товарів, послуг та осіб через кордон;
- розробка Програми розвитку прикордонної торгівлі, в якій необхідно передбачити формування відповідних інфраструктурних об'єктів, систему інформаційного та правового забезпечення;
- здійснення моніторингу розвитку транскордонних регіонів, що дасть можливість проаналізувати диспропорції розвитку прикордонних територій в транскордонному регіоні та виявити відповідний потенціал для формування нових форм транскордонного співробітництва.

ДОДАТКИ

Прикордонні регіони в транскордонному просторі України з сусідніми країнами

Регіон суміжний/ регіон (область) України		Україна																	
		Львівська	Волинська	Закарпатська	Івано-Франківська	Чернівецька	Одеська	Вінницька	Донецька	Луганська	Харківська	Сумська	Чернігівська	Житомирська	Київська	Рівненська	Запорізька	Миколаївська	Херсонська
Польща	Люблінське воєводство Підкарпатське воєводство																		
Словаччина	Край Кошице Край Прешув																		
Угорщина	Саболч-Сатмар- Берег																		
Румунія	Сату-Маре Марамуреш Сучава Ботошань Тулча																		
Молдова	Єдинець Сороки Бендери (Тігхіна) Ляпушна Кагул Придністровська республіка Гагаузія																		
Росія	Ростовська Белгородська Брянська Воронезька Курська																		
Білорусь	Брестська Гомельська																		

Українсько-російський площею – 385.1 тис км², до складу входять 10 областей – Донецька, Луганська, Харківська, Сумська та Чернігівська області України і Брянська, Курська, Белгородська, Воронежська, Ростовська області Росії.

Українсько-білоруський, включає 7 областей: з українського боку – Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська та Чернігівська області, з білоруського – Берестейська та Гомельська області.

Українсько-румунський, площа складає 100,872 тис. км², населення – 8,3 млн. осіб, охоплює 4 області України (Закарпатську, Івано-Франківську, Чернівецьку, Одеську) та 5 повітів (жудеців) Румунії (Сату-Маре, Марамуреш, Сучава, Ботошань, Тулча).

Українсько-молдовський складають 5 районів Молдови – Єдинець, Сороки, Тігхіна, Ляпушна, Кагул, 2 молдовські автономні утворення – Придністровська республіка та Гагаузія, та 3 області України: Чернівецька, Вінницька та Одеська.

Українсько-угорський, площа – 26 тис км², складають Саболч-Сатмар-Берег і Боршод-Абауй-Земплен медье Угорщини та Закарпатська область України.

Українсько-словацький складають Закарпатська область України та Кошицький і Прешувський край Словаччини.

Українсько-польський охоплює Закарпатську, Волинську та Львівську області України та Люблінське, Підкарпатське воєводства Польщі.

ЄВРОРЕГІОНИ УКРАЇНИ**«Буг»****(Україна, Польща, Білорусь)****Дата створення:** 29 вересня 1995 року.**Територіальна локалізація:** Волинська та Львівська області України, Брестська область Республіки Білорусь та Люблінське воєводство Республіки Польща.**Напрямки діяльності Єврорегіону «Буг»:**

- розвиток взаємовигідних відносин у різних сферах;
- співпраця в соціальній і культурній сферах;
- співпраця в екологічній сфері, попередження надзвичайних ситуацій;
- сприяння розвитку контактів між сусідніми регіонами у сферах економіки, комунікацій, транспорту, зв'язку, територіального планування;
- співпраця органів місцевого самоврядування та контактів простих людей.

«Карпатський єврорегіон»**(Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія)****Дата створення:** 14 лютого 1993 року**Територіальна локалізація:** 19 прикордонних адміністративно-територіальних одиниць: Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська та Чернівецька області (Україна); Підкарпатське воєводство (Польща); Кошицький та Пряшівський краї (Словаччина); медьє Боршод-Абауй-Земплен, Гайду-Бігар, Гевеш, Яс-Надькун-Солнок та Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина); повіти Біхор, Селаж, Сату-Маре, Марамуреш, Харгіта, Сучава та Ботошань (Румунія).**Напрями діяльності:**

- сприяння діяльності та спільним проектам щодо дво- та тристороннього співробітництва;
- розвиток прямого співробітництва між індивідуальними членами (регіонами, районами, містами тощо);
- розширення галузей співробітництва у відповідності з реалістичними та соціальними потребами (національні меншини, недержавний сектор, молодь), розвиток економічного та фінансового співробітництва;
- розвиток недержавних організацій (асоціацій, фондів), встановлення між ними регулярних контактів з особливою увагою на підготовку спільних проектів.

Цілями та завданнями Єврорегіону є:

- організація і координація діяльності, що сприятиме економічному, науковому, екологічному, культурному та освітньому співробітництву між її членами;
- надання допомоги у розробці конкретних проектів з питань прикордонного співробітництва між членами Асоціації з питань, що становлять взаємний інтерес;
- сприяння розвитку контактів серед населення територій, які входять до Асоціації, зокрема серед спеціалістів в різних галузях;
- сприяння добросусідських відносин між членами Асоціації;
- визначення потенційної сфери для багатостороннього прикордонного співробітництва серед членів Асоціації;
- посередництво та забезпечення співробітництва членів Асоціації з міжнародними організаціями та установами

Протягом 2008 року було реорганізовано діяльність української національної сторони в Карпатському єврорегіоні: створено Українську національну раду Карпатського єврорегіону у складі голів обласних рад та державних адміністрацій Закарпатської, Івано-

Франківської, Львівської та Чернівецької областей та Асоціації органів місцевого самоврядування (АОМС) «Єврорегіон Карпати – Україна», що діє на підставі положення та Постійного національного представника України в Карпатському єврорегіоні, а також створено виконавчу структуру – Національне представництво України в Карпатському єврорегіоні на базі АОМС «Єврорегіон Карпати – Україна».

З 2009 року АОМС «Єврорегіон Карпати – Україна» є членом Координаційно-дорадчої ради з питань транскордонного співробітництва та розвитку єврорегіонів при Міністерстві регіонального розвитку та будівництва України. У 2010 році, спільно з усіма українськими єврорегіонами та Міністерством регіонального розвитку та будівництва України, – виступила співзасновником Асамблеї українських прикордонних регіонів та єврорегіонів.

«Нижній Дунай»

(Україна, Молдова, Румунія)

Дата створення: 14 серпня 1998 року.

Територіальна локалізація: Одеська область України, райони Кагул та Кантемир Республіки Молдова, повіти Бреїла, Галац, Тульча Румунії.

Напрями діяльності:

- досягнення гармонійного і збалансованого розвитку економіки;
- вирішення низки питань і проблем у сфері охорони навколишнього середовища;
- забезпечення відповідного рівня зайнятості і соціального захисту населення;
- створення умов для підвищення рівня і якості життя в регіонах;
- здійснення кроків з інтеграції транспортної інфраструктури прикордонних регіонів в єдину мережу європейських транспортних коридорів;
- формування єдиного культурного простору в Придунав'ї;
- вирішення низки питань, що стосуються боротьби з організованою злочинністю, попередження і ліквідації наслідків стихійних лих і техногенних катастроф.

«Верхній Прут»

(Україна, Молдова, Румунія)

Дата створення: 22 вересня 2000 року.

Територіальна локалізація: Чернівецька та Івано-Франківська області України, Ботошанський та Сучавський повіти Румунії, Фалештський, Єдинецький, Глоденський, Окницький, Ришканський та Бриченський райони Республіки Молдова.

Напрями діяльності:

- розвиток і гармонізація торгівельних і економічних відносин;
- розробка проектів транскордонного співробітництва;
- розвиток і впровадження передових технологій;
- екологічна безпека, попередження забруднень басейнів Дунаю, Прута, Сірету, Дністра і Чорного моря, попередження та ліквідація наслідків промислових аварій і стихійних лих, збільшення кількості екологічно чистих виробництв;
- гармонізація розвитку інфраструктури, в т.ч. енергетичних систем, транспортних та комунікаційних мереж;
- розвиток транскордонних взаємин і розширення співробітництва у сферах нормативно-правового забезпечення, науки, освіти, культури, спорту та молоді;
- забезпечення і впровадження в усіх сферах економічного, соціального, політичного та культурного життя повної та справжньої рівності між особами, які належать до національної меншини, та особами, які належать до більшості населення;
- охорона здоров'я населення, розвиток туризму і рекреаційної діяльності.

До основних напрацювань Єврорегіону у сфері транскордонного співробітництва слід віднести першу в Україні концепцію цільової Програми транскордонного співробітництва, розроблену Чернівецькою облдержадміністрацією, схвалену рішенням Міжвідомчої комісії з питань розвитку транскордонного співробітництва і єврорегіонів, Чернівецькою обласною радою та попередньо погоджену 14 центральними органами виконавчої влади і профільним Комітетом Верховної Ради України. Основні положення Концепції підтримано у висновках VI засідання Парламентського комітету «Україна – ЄС» і у рішеннях українсько-австрійської та українсько-баварської міжурядових комісій, що надалі знайшло відображення у резолюції Європарламенту «Ширша Європа – Сусідство: Нові рамки для відносин зі східними та південними сусідами».

«Дніпро»

(Україна, Росія, Білорусь)

Дата створення: 29 квітня 2003 року.

Територіальна локалізація: Гомельська область (Білорусь), Чернігівська область (Україна), Брянська область (Росія).

Напрями діяльності:

- всебічний економічний розвиток;
- регіональний розвиток;
- комунікації, транспорт, зв'язок;
- освіта, охорона здоров'я, спорт і туризм;
- охорона і поліпшення стану навколишнього середовища;
- ліквідація надзвичайних ситуацій, стихійних лих та їх наслідків;
- сприяння розширенню контактів між жителями прикордонних територій, розвитку співробітництва між установами, організаціями та суб'єктами господарської діяльності.

«Слобожанищина»

(Україна, Росія)

Дата створення: 7 листопада 2003 року.

Територіальна локалізація: Харківська область України, Белгородська область Російської Федерації.

Напрями діяльності:

- всебічний економічний розвиток;
- регіональне та локальне територіальне планування;
- комунікації, транспорт і зв'язок;
- наука, нові технології, освіта;
- охорона здоров'я, спорт і туризм;
- поліпшення стану навколишнього середовища;
- ліквідація надзвичайних ситуацій, стихійних лих та їх наслідків;
- сприяння розширенню контактів між жителями прикордонних територій, розвитку співробітництва між установами та організаціями, а також суб'єктами господарської діяльності;
- полегшення процесу перетину кордону для людей та вантажів шляхом спрощення прикордонних формальностей та сприяння відкриттю нових пунктів пропуску;
- сприяння якості життя населення шляхом збільшення зайнятості;
- сприяння розвитку регіональної економіки за допомогою поліпшення інфраструктури прикордонних районів.

У 2004 році єврорегіон «Слобожанщина» прийнятий до Асоціації європейських прикордонних регіонів в якості спостерігача, в 2009 році – в якості повноправного члена.

«Ярославна»

(Україна, Росія)

Дата створення: 24 квітня 2007 року.

Територіальна локалізація: Сумська область України, Курська область Російської Федерації.

Напрями діяльності:

- економічний розвиток;
- комунікації, транспорт і зв'язок;
- наука, нові технології, освіта;
- навколишнє середовище;
- державна молодіжна політика;
- ліквідація надзвичайних ситуацій, стихійних лих та їх наслідків;
- сприяння розширенню контактів між мешканцями прикордонних територій, розвитку співробітництва між установами й організаціями, а також суб'єктами господарської діяльності;
- сприяння (в рамках діючого законодавства Російської Федерації й України) спрощенню прикордонних формальностей з метою полегшення перетинання кордону фізичними і юридичними особами;
- поліпшення якості життя населення за допомогою розробки і реалізації заходів для збільшення зайнятості;
- розвиток регіональної економіки за допомогою поліпшення інфраструктури прикордонних районів.

«Донбас»

(Україна, Росія)

Дата створення: 29 жовтня 2010 року.

Територіальна локалізація: Донецька та Луганська області України, Ростовська область Російської Федерації.

Напрями діяльності:

- всебічний економічний розвиток;
- комунікації, транспорт і зв'язок;
- наука, нові технології, освіта;
- культура, спорт, розвиток побратимських зв'язків, святкування ювілейних і пам'ятних дат в спільній історії;
- поліпшення стану навколишнього середовища;
- реалізація державної молодіжної політики;
- ліквідація надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру;
- сприяння розширенню контактів між жителями прикордонних територій, розвитку співробітництва між установами та організаціями, а також суб'єктами господарської діяльності;
- сприяння в рамках чинного законодавства Російської Федерації і України спрощення прикордонних і митних процедур перетину кордону;
- поліпшення якості життя населення за допомогою, в тому числі, розробки та реалізації заходів щодо збільшення зайнятості;
- розвиток регіональної економіки за допомогою поліпшення інфраструктури прикордонних районів.

«Дністер»

(Україна, Молдова)

Дата створення: 2 лютого 2012 року.

Територіальна локалізація: Вінницька область (Україна), райони Дондушень, Дубоссари, Окниця, Гума, Сорока, Флорешть та Шолданешти (Молдова).

Напрями діяльності:

- організація, координація і поглиблення зв'язків в економіці, торгівлі, науці, освіті, культурі, туризмі та спорті;
- здійснення спільних проєктів з охорони довкілля, екологічного оздоровлення басейну річки Дністер;
- реалізація спільних транскордонних інвестиційних проєктів;
- здійснення регіональних проєктів (програм) з питань скорочення безробіття серед населення прикордонних районів допомогою підвищення економічного потенціалу;
- організація контактів з відповідними міжнародними організаціями, фондами, інститутами, агентствами та іншими організаціями.

«Чорне море»

Дата створення: 18 березня 2008 року.

Територіальна локалізація: Україна, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Російська Федерація, Румунія, Туреччина.

Напрями діяльності:

- практика доброго врядування;
- демократична стабільність;
- сталий розвиток регіону шляхом захисту навколишнього середовища, рибальства, біорізноманітності, захист екології Чорного моря та річок басейну від виливів нафти, забруднень, тощо;
- розвиток інфраструктури (енергетичні системи, транспорт, мережі комунікацій);
- підтримка інвестиційної сфери поновлювальної енергетики;
- моніторинг ризиків у галузі морського транспорту та прибережних зон;
- керування міграційними потоками та інтеграція мігрантів;
- підтримка ініціатив в галузі туризму;
- започаткування багатосторонніх програм в галузях культури, науки, освіти, охорони здоров'я, спорту, справ молоді;
- підтримка економічних ініціатив.

Додаток В

Інструмент європейського сусідства і партнерства: транскордонне співробітництво

З Європейського Інструменту Сусідства та Партнерства фінансуються програми націлені на забезпечення сталого розвитку по обидва боки зовнішніх кордонів ЄС, зменшення асиметрії у рівні та якості життя та вирішення проблем місцевих громад у транскордонному просторі.

Фінансування транскордонних програм ЄІСП здійснюється з двох основних джерел: безпосередньо бюджету ЄІСП та Європейського фонду регіонального розвитку, та, згідно статті 7 Регламенту (ЄС) № 1638/2006 Європейського Парламенту і Ради від 24.10.2006. Кожен проект повинен дофінансовуватись з місцевого, регіонального та національного бюджетів, а також з державного та приватного секторів у межах 10% і більше країнами-учасниками, які приймають участь.

Відповідно до затверджених Європейською Комісією Стратегії прикордонного співробітництва 2007-2013 рр. та Індикативної програми 2007-2010 рр. з прикордонного співробітництва ЄІСП Україна бере участь у 4 програмах:

1. Програма «Польща-Білорусь-Україна» (Загальний бюджет 2007-2013 – 186,201 млн. євро, з них 2007-2010 – 97107000 євро, 2010 – 2013 – 89094000 євро).
2. Програма «Румунія-Україна-Республіка Молдова» (Загальний бюджет 2007-2013 – 126,718 млн. євро, з них 2007-2010 – 66086000 євро, 2010 – 2013 – 60632000 євро).
3. Програма «Басейн Чорного моря» (Загальний бюджет 2007-2013 – 17,306 млн. євро, з них 2007-2010 – 9025000 євро, 2010 – 2013 – 8281000 євро).
4. Програма «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» (Загальний бюджет 2007-2013 – 68,6 млн. євро, з них 2007-2010 – 35796000 євро, 2010 – 2013 – 32842000 євро).

Пріоритети програм ЄІСП за участю України

Особливості за програмами Загальні пріоритети	Польща-Білорусь-Україна	Румунія-Україна-Республіка Молдова	Басейн Чорного моря	Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна
Сприяння соціально-економічному розвитку регіонів з обох сторін кордону	Підвищення конкурентоспроможності територій	Створення більш конкурентоспроможної прикордонної економіки	Підтримка транскордонного співробітництва для економічного і соціального розвитку, що ґрунтується на спільних ресурсах	Покращення економічного та соціального розвитку
Співробітництво у сфері захисту навколишнього середовища, охорони здоров'я та попередження воєн, конфліктів та злочинності	Покращення якості життя	Виклики навколишнього середовища і готовність до надзвичайних ситуацій	Розподіл ресурсів і знань з метою охорони навколишнього середовища і збереження	Покращення якості навколишнього середовища
Забезпечення ефективності та безпеки кордонів		_____	_____	Покращення ефективності кордону
Сприяння ефективному співробітництву між людьми на локальному рівні	Інституційна співпраця та підтримка ініціатив місцевих громад	Співробітництво у форматі «від людини до людини»	Підтримка культурних і освітніх ініціатив для створення спільного культурного середовища в басейні	Підтримка співробітництва «люди-людям»

Програми Східного партнерства

Основна мета кожної програми Східного партнерства – сприяти сталому розвитку територіального співробітництва між прикордонними регіонами-учасниками, з метою підтримки соціально-економічного розвитку цих регіонів. Зокрема, завдання полягає у зміцненні транскордонних контактів місцевих органів влади, громад та організацій громадянського суспільства з метою сприяння розробці спільних рішень у відповідь на спільні проблеми соціально-економічного розвитку у зазначених регіонах. Програми територіального співробітництва спрямовані на вирішення місцевих потреб розвитку, які будуть вказані у спільних операційних програмах. Країни-учасниці визначають пріоритети своїх програм, виходячи з географічних особливостей, соціально-економічної, культурної та екологічної ситуації. Ці пріоритетні завдання вирішуватимуть за допомогою невеликих транскордонних проектів, що реалізуються локальними партнерами, яких відберуть на конкурсній основі.

Бенефіціарами проекту можуть стати:

- державні суб'єкти: місцеві та регіональні органи влади і заклади, які надають різноманітні послуги (наприклад, лікарні, освітні, науково-дослідні установи та заклади культури, комунальні підприємства, асоціації);
- недержавні суб'єкти: організації громадянського суспільства у всьому своєму розмаїтті (незалежні політичні та науково-дослідні організації, ініціативи та об'єднання громадян, молодіжні організації, асоціації МСБ тощо).

Крім того, учасниками проектів можуть бути представники законодавчих та виконавчих органів, що відповідають за економічний і регіональний розвиток, а також (у відповідних випадках) за розвиток інфраструктури.

Загальний бюджет чотирьох програм територіального співробітництва країн Східного партнерства – 9,3 млн. євро. Внесок Європейського Союзу у реалізацію відібраних для фінансування проектів не повинен перевищувати 90% від загальної суми видатків проекту, які покриваються грантом. Бенефіціари проекту повинні забезпечити співфінансування у розмірі не менше 10% від витрат, що покриваються грантом.

Територіальне охоплення по програмах:

- Програма Білорусь – Україна
Білорусь: Брестська та Гомельська області.
Україна: Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська та Чернігівська області.
- Програма Молдова – Україна
Молдова: територія усієї країни.
Україна: Чернівецька, Вінницька та Одеська області.
- Програма Вірменія – Грузія:
Грузія: регіони Самцхе-Джавахеті та Квемо Картлі.
Вірменія: регіони (марзи) Ширак, Лорі і Тавуш.
- Програма Азербайджан – Грузія
Азербайджан: Гянджа-Газахський та Шекі-Загатазький економічні райони.
Грузія: регіони Квемо Картлі та Кахетія.

Програма «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні»

Програма Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні» (ППРПУ) розпочала свою діяльність у січні 2013 року та діятиме до липня 2016 року з метою сприяння суспільному, економічному та територіальному згуртуванню країни. Реалізація проекту дасть можливість підвищити потенціал українських органів державної влади та інших зацікавлених сторін щодо розробки та впровадження ефективної політики регіонального розвитку. Згідно з Угодою про фінансування Програми, основним бенефіціаром є Уряд України²⁵. Іншими бенефіціарами є: Кабінет Міністрів України; Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України; Міністерство фінансів України; Адміністрація Президента України; Національна академія державного управління при Президентові України (НАДУ); Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України (НІСД); Українська асоціація районних та обласних влад, Асоціація міст України; обласні та місцеві органи влади.

Загальний бюджет програми: 31 000 000 євро. Очікувані результати:

1. Розроблена Урядом державна політика регіонального розвитку, в т.ч., необхідні для її здійснення та фінансування законодавчі та адміністративні інструменти;
2. Розроблена та ухвалена оновлена Державна стратегія регіонального розвитку до 2020 р. та План заходів для впровадження цієї стратегії;
3. Впровадження проектів регіонального розвитку;
4. Вдосконалення системи підвищення потенціалу, створення та запуск мережі фахівців-практиків з питань регіонального розвитку.

Конкретні завдання включають:

- Удосконалення статистичної бази та показників оцінки регіонального економічного розвитку;
- Актуалізація та реалізація добре скоординованих державної та регіональних стратегій розвитку;
- Розробка програм подолання депресивності територій, відповідно до статті 11 Закону України «Про стимулювання регіонального розвитку»;
- Аналіз усіх регіональних стратегій розвитку та механізмів їх реалізації в Україні;
- Підтримка національних та регіональних влад у розробці планів реалізації стратегій регіонального розвитку;
- Ідентифікація та реалізація проектів регіонального розвитку.

26 квітня 2013 року Європейський Союз оголосив конкурс проектів для підтримки регіональної політики України. Метою конкурсу є реалізація цілої низки пріоритетів, зокрема удосконалення та відновлення інфраструктури, створення нових робочих місць, розвиток туризму, підтримка бізнесових ініціатив, зміцнення енергоефективності, розвиток сільськогосподарських ринків.

Конкурс складається з двох «лотів»: для обласного і районного рівнів, у т.ч. і населених пунктів:

Лот 1 безпосередньо націлений на вирівнювання розривів між регіонами і допомогу найменш розвиненим регіонам України (орієнтовний бюджет Лоту – 4 мільйони євро; до конкурсу приймаються проекти з максимальним бюджетом у 2 мільйони євро). Можуть подаватися органи регіональної та місцевої влади Автономної Республіки Крим, Вінницької, Волинської, Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Львівської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької та Чернігівської областей.

Лот 2 націлений на підтримку стабільного та збалансованого розвитку сільської місцевості (орієнтовний бюджет Лоту – 2 мільйони євро; до конкурсу приймаються проекти з максимальним бюджетом у 500 тисяч євро). Можуть подаватися органи регіональної та місцевої влади усіх регіонів України.

²⁵ Угода про фінансування програми «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні» №994_б48 від 18.12.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_b48

**Відкриття пунктів пропуску через державний кордон України
за останні 10 років**

№	Назва пункту пропуску/ пункту контролю	Пункт пропуску на суміжній території	Вид сполучення	Категорія пункту пропуску, режим роботи	Характер перевезень	Область/ район	Відкрито
1	2	3	4	5	6	7	8
НА КОРДОНІ З РЕСПУБЛІКОЮ ПОЛЬЩА (2)							
1	Грушів	Будомеж	Автомобільний	міжнародний цілодобовий	пасажирський до 3,5 т	Львівська Яворівський	02.12.13
2	Угринів	Долгобичув	Автомобільний	міжнародний цілодобовий	пасажирський до 3,5 т	Львівська Яворівський	26.06.14
НА КОРДОНІ ЗІ СЛОВАЦЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ (1)							
3	Малі Селменці	Вельке Сlemenце	пішохідний та для велосипедистів	міжнародний з 09.00 до 21.00 (за київським часом)	пасажирський (громадяни України, Словацької Республіки та держав Європейського економічного простору)	Закарпатська Ужгородський	25.01.06
НА КОРДОНІ З РУМУНІЄЮ (3)							
4	Солотвино	Сігету Мармаціей	автомобільний пішохідний	міжнародний цілодобовий	пасажирський до 3,5 т (не більше 9 посадкових місць включаючи місце водія)	Закарпатська Тячівський	27.12.06
5	Вадул-Сірет	Вікшани	Залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Чернівецька Глибоцький	01.04.13
6	Порубне	Сірет	автомобільний пішохідний	міжнародний місцевий цілодобовий	пасажирський вантажний	Чернівецька Глибоцький	01.04.13
НА КОРДОНІ З РЕСПУБЛІКОЮ МОЛДОВА (8)							
7	Росошани	Брічень	Автомобільний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Чернівецька Кельменецький	09.04.08
8	Табаки	Мирне	Автомобільний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Одеська Болградський	09.04.08
9	Слобідка	Ковбасна	Залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Одеська Кодимський	03.10.12
10	Фрікацей	Етулія	Залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Одеська Ренійський	03.10.12
11	Сокиряни	Окниця	Автомобільний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Чернівецька Сокирянський	01.04.13
12	Могилів-Подільський	Волчинець	Залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Вінницька м.Могилів-Подільський	01.04.13
13	Кучурган	Новосавицьке	Залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Одеська Роздільнянський	01.04.13
14	Рені	Джурджулешть	автомобільний залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Одеська Ренійський	01.04.13
НА КОРДОНІ З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ (10)							
15	Велика Писарівка	Грайворон	Автомобільний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Сумська Велико-Писарівський	28.01.09
16	Просяне	Бугайовка	Автомобільний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Луганська Марківський	01.04.13
17	Тополі	Валуйки	Залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Харківська Двурічанський	01.04.13
18	Козача Лопань	Долбіно	Залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Харківська Дергачівський	01.04.13

Продовження додатку Г

1	2	3	4	5	6	7	8
19	Юнаківка	Суджа	Автомобільний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Сумська Сумський	01.04.13
20	Зернове	Суземка	Залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Сумська Середино- Будський	01.04.13
21	Маринівка	Куйбишево	Автомобільний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Донецька Шахтарський	01.04.13 Закритий
22	Ізварине	Донецьк	автомобільний залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Луганська Краснодонська міськрада	01.04.13 Закритий
23	Червона Могила	Гуково	Залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Луганська Свердловська міськрада	01.04.13 Закритий
24	Квашине	Успенська	Автомобільний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Донецька Амвросіївсь- кий	01.04.13 Закритий
НА КОРДОНІ З РЕСПУБЛІКОЮ БІЛОРУСЬ (5)							
25	Сеньківка	Веселівка	Автомобільний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Чернігівська Городнянський	01.04.13
26	Щорс	Терехівка	Залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Чернігівська Щорський	01.04.13
27	Горноста- івка	Терюха	Залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Чернігівська Ріпкинський	01.04.13
28	Виступо- вичі	Словечно	Залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Житомирська Овруцький	01.04.13
29	Удрицьк	Горинь	Залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Рівненська Дубровицький	01.04.13
ДЛЯ ПОВІТРЯНОГО СПОЛУЧЕННЯ (10)							
30	Тернопіль		Повітряний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Тернопільська м. Тернопіль	17.11.04
31	Хмель- ницький		Повітряний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Хмельницька м. Хмельницьк	05.07.04
32	Ізмаїл		Повітряний	міжнародний цілодобовий	пасажирський	Одеська м. Ізмаїл	28.10.04
33	Лиманське		Повітряний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Одеська Роздільнянсь- кий	30.07.08
34	Вінниця		Повітряний	міжнародний у визначений час (за заявкою)	пасажирський вантажний	Вінницька м. Вінниця	10.12.08
35	Херсон		Повітряний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Херсонська м. Херсон	22.08.07
36	Маріуполь		Повітряний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Донецька м. Маріуполь	26.05.04
37	Суми		Повітряний	міжнародний цілодобовий	пасажирський	Сумська м. Суми	08.12.06
38	Озерне (Житомир)		Повітряний	міжнародний у визнач. час (за викликом)	пасажирський вантажний	Житомирська м. Житомир	20.05.13
39	Черкаси		Повітряний	міжнародний у визнач. час (за викликом)	пасажирський вантажний	Черкаська м. Черкаси	27.05.09

Джерело: Державна прикордонна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dpsu.gov.ua/ua/activities/skipping/skipping_18.htm

Угоди про місцевий прикордонний рух

Ратифікація Угоди про малий прикордонний рух – це європейська норма і вимога євроспільноти для кожного свого члена. Підписання даної Угоди передбачає мінімізацію негативних наслідків від укріплення кордонів Шенгенської зони, зняття бар'єру для ділового, соціального та культурного співробітництва та сприяння легальної торгівлі на територій країн-членів ЄС.

В кожній Угоді про правила малого прикордонного руху зазначено відстань прикордонної території на якій вона буде діяти, термін перебування мешканців прикордонної зони у прикордонній зоні іншої Держави, термін дії дозволу, умови видачі дозволу та інші положення.

Угоди про правила місцевого прикордонного руху України та країн-сусідів:

- 18.09.2007 – Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Угорської Республіки про правила місцевого прикордонного руху (набрала чинності 11.01.2008);
- 28.03.2008 – Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху (набрала чинності 01.07.2009);
- 30.05.2008 – Угода між Україною та Словацькою Республікою про місцевий прикордонний рух (набрала чинності 27.09.2008);
- 2.10.2014 – Угода між Україною та Румунією про місцевий прикордонний рух

Під час отримання дозволу для місцевого прикордонного руху для населення часто виникають різноманітні перешкоди, або з'являються нові вимоги. Якщо у випадку з Угорщиною все проходить більш менш лояльно, то для отримання дозволу з боку Словаччини виникає багато бар'єрів, так як сама процедура видачі дозволів досить ускладнена, а в 2013 році виникла ситуація з тимчасовим припиненням видачі таких дозволів.

Згідно з набутням з 1 травня 2014 року чинності нового Закону про іноземців від 12 грудня 2013 року, Генеральне Консульство Республіки Польща у Львові розпочало приймати відбитки пальців під час складання заяв про отримання дозволів на перетин кордону в рамках місцевого прикордонного руху України та Польщі.

Для отримання дозволу на малий прикордонний рух між Україною та Румунією необхідно обґрунтовувати необхідність такого перетину, яка може пояснюватись: підтримкою родинних зв'язків шляхом відвідання родичів; супроводженням родичів, які потребують медичної допомоги; участю у програмах розвитку економіки, обміну у сферах освіти та науки, культури, охорони здоров'я, спорту, мас-медіа; просування економічних інтересів та розвитку економічної діяльності; вирішення правових питань тощо.

Угоди про місцевий прикордонний рух передбачають спрощений порядок перетину кордону мешканцями прикордонної зони (наприклад, отримання багаторазового перетину кордону без візи), збільшення шансів пошуку роботи за кордоном, отримання доходів від прикордонної торгівлі та надання послуг тощо.

Таблиця Д.1

**Перелік Угод про правила місцевого прикордонного руху України
та країн-сусідів і їх основні положення**

ПОЛОЖЕННЯ УГОДИ ПРО МІСЦЕВИЙ ПРИКОРДОНН ИЙ РУХ	НАЗВА УГОДИ ПРО МІСЦЕВИЙ ПРИКОРДОННИЙ РУХ			
	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Угорської Республіки про правила місцевого прикордонного руху	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху	Угода між Україною та Словацькою Республікою про місцевий прикордонний рух	Угода між Україною та Румунією про місцевий прикордонний рух ¹
1	2	3	4	5
Відстань прикордонної зони	Населені пункти уздовж державного кордону, згідно з визначеного Угодою переліку.	Не перевищує відстань 30 кілометрів від спільного кордону. У випадку коли адміністративні одиниці розташовані на відстані між 30 та 50 км від лінії кордону, вони визначаються частиною прикордонної зони.	Знаходиться на відстані не більше тридцяти (30) кілометрів від спільного державного кордону; якщо частина адміністративних регіонів знаходиться більш ніж за тридцять (30), але менш ніж за п'ятдесят (50) кілометрів від лінії кордону, вони тим не менше розглядаються як частина прикордонної зони.	Знаходиться в межах 30-ти кілометрової зони від спільного державного кордону.
Сума збору за прийом і розгляд заяви	20 Євро ²	20 Євро ³	20 Євро ⁴	Безкоштовно
Жителі прикордонної зони	Особи, що проживають принаймні три роки постійно (далі – прикордонні жителі) у населених пунктах уздовж державного кордону.	Особи, які постійно проживають у прикордонній зоні не менше трьох років, що підтверджується відповідним документом.	Громадяни Договірних Сторін, особи без громадянства та громадяни третіх держав, які постійно проживають в прикордонній зоні протягом мінімального строку в три (3) роки.	Мешканці прикордонних областей України та Румунії, які проживають в межах 30- кілометрової зони від спільного державного кордону.
Термін перебування у прикордонній зоні іншої Держави	Багаторазовий в'їзд та безперервне перебування протягом максимум трьох місяців у межах шести місяців у прикордонній зоні держави іншої Договірної Сторони.	Перебування у прикордонній зоні іншої Держави можливе до 60 днів кожного разу з дати перетину кордону, але загалом не більше, ніж 90 днів протягом кожних 6 місяців з дати першого перетину кордону.	Максимально дозволений строк кожного безперервного перебування в режимі місцевого прикордонного руху в прикордонній зоні іншої Договірної Сторони не повинен перевищувати тридцяти (30) днів, проте максимальний строк перебування в прикордонній зоні іншої Договірної Сторони не має перевищувати дев'яноста (90) днів протягом кожних ста вісімдесяти (180) днів.	Перебування для громадян України на території Румунії становить 90 днів з дати перетину кордону незалежно від частоти таких перетинів.

Продовження таблиці Д.1

1	2	3	4	5
Територія дії Угоди та кількість адміністративних територіальних одиниць, які знаходяться у прикордонній зоні	382 населених пункти на території України. 136 населених пунктів на території Угорської Республіки.	На території Республіки Польща населених пунктів: Люблінське воєводство (повіт, гміна) – 1081; Підкарпатське воєводство (повіт, гміна) – 741; На території України: Волинська область – 408; Закарпатська область – 118; Львівська область – 1019.	На території України – 280 населених пунктів; На території Словачької Республіки населених пунктів: округ Сніна – 34 округ Собранце – 47 округ Міхаловце – 78 окрес Гуменне – 58 окрес Требішов – 82.	
Термін дії дозволу	Чинний принаймні впродовж одного року, але не більше, ніж п'ять років.	Перший дозвіл видається жителю прикордонної зони з терміном дії на 2 роки, але не на довше, ніж на період дійсності проїзного документа. Чергові дозволи видаються з терміном дії на 5 років, але на термін не довший, ніж період дії проїзного документа.	Дійсним щонайменше один (1) рік та щонайбільше п'ять (5) років.	Від 2 до 5 років.
Термін видачі дозволу	Не більше, ніж протягом тридцяти (30) днів з дати подання заяви.	Не більше, ніж через шістдесят календарних (60) днів з дня прийняття заяви з необхідними підтверджуючими документами. В окремих випадках цей строк може бути продовжено щонайбільше до дев'яноста (90) календарних днів.	Не більше, ніж через шістдесят (60) днів з дати подання заяви; як виняток, цей строк може бути продовжено щонайбільше до дев'яноста (90) днів в особливо складних випадках.	

¹ Текст Угоди відсутній на офіційному сайті Верховної ради України. Інформація отримана з інтернет-джерела Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247648897&cat_id=244276429

² Збір за дозвіл не стягується з таких категорій осіб: інвалідів; пенсіонерів; дітей віком до 18 років та дітей, що знаходяться на утриманні, віком до 21 року.

³ Звільняються від оплати такі категорії осіб: інваліди; пенсіонери; діти віком до 18 років.

⁴ Від сплати збору за дозвіл звільняються такі категорії осіб: особи, єдиним джерелом доходів яких є пенсія по непрацездатності; діти віком до п'ятнадцяти (15) років; пенсіонери старші за шістдесят (60) років.

Додаток Е

**Порівняння впливовості індикаторів чинників впливу
на приріст (відношення) житлової площі на відповідних територіях**

Індикатор	Території		
	Всі сільради	Сільради місцевого прикордонного руху	Сільради гірських територій
Житлова площа на 1 га забудованих земель	не впливає	не впливає	негативно
Житлова площа на 1 мешканця	Негативно	Негативно	негативно
Наявне населення на 1 га забудованих земель	не впливає	не впливає	не впливає
Готелі/ ресторани на тис. населення, стан	позитивно	Позитивно	не впливає
Готелі/ ресторани на тис. населення, приріст	позитивно	Позитивно	позитивно
Кількість лікарень	неоднозначний позитивний вплив	не впливає	позитивно
Кількість шкіл	неоднозначний негативний вплив	не впливає	не впливає
Відстань до Львова	негативно	не впливає	не впливає
Відстань до пунктів пропуску	не впливає	впливає по різному після 2008 року	не впливає
Доходи бюджету	позитивно	Позитивно	не впливає
Місцевий прикордонний рух	негативно	—	негативно
Гірські території	позитивно	Негативно	—

Джерело: Матвеев Є.Е. Вплив просторового розташування на добробут прикордонних громад / Є.Е. Матвеев, І.Р. Тимечко // Пріоритети та механізми соціально-економічного розвитку сільських територій. [зб.наук.пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: В.С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2013. – Вип.2 (100)

Порядок організації прикордонної торгівлі²⁶**1. Підготовчий етап.**

Проведення комплексу наукових досліджень, пов'язаних із вирішенням проблем розвитку прикордонної торгівлі. Саме методологія соціологічного дослідження визначає, наскільки зібрані соціальні факти можуть бути реальною і надійною основою об'єктивного знання. За допомогою соціологічного дослідження вивчаються поведінка й мотивації людей у різних аспектах: залежно від віку, національності, соціального стану, освіти, місця проживання тощо. Також можна вивчити умови, що визначають масовість зайнятих у прикордонній торгівлі, формування транскордонних потоків на основі соціальних ознак.

Дані соціологічних опитувань є важливою вихідною базою для побудови прогнозів та рекомендацій щодо розвитку прикордонної торгівлі, а саме: визначення найбільш ефективних форм та методів підтримки суб'єктів прикордонної торгівлі; розробку та впровадження нових підходів і методів щодо проведення аналізу та прогнозування розвитку прикордонної торгівлі; вивчення світового досвіду з питань формування державної політики сприяння розвитку прикордонної торгівлі.

Проведення круглих столів, семінарів, конференцій. Проведення круглих столів, семінарів, конференцій щодо організації прикордонної торгівлі за участю органів центральної та регіональної влади (прикордонних областей), вчених, бізнесу з метою вирішення проблем розвитку прикордонної торгівлі та формування бачення розвитку прикордонної торгівлі. Однією із головних проблем є неоднозначність та недостатність розуміння суті прикордонної торгівлі регіональними суб'єктами господарювання.

2. Формування плану дій щодо організації прикордонної торгівлі та їх реалізація.

Розробка організаційно-економічного забезпечення розвитку прикордонної торгівлі включає:

2.1. Нормативно-правове забезпечення розвитку прикордонної торгівлі.

Проведення оцінки нормативно-правового забезпечення прикордонної торгівлі та його удосконалення потребує врахування того, що вступ України до СОТ надає можливість прикордонним регіонам отримати додаткові вигоди від більш відкритої торгівлі з прикордонними регіонами сусідніх країн, а саме: Пункт 3(а) статті XXIV ГАТТ не заперечує застосування преференцій щодо прикордонної торгівлі.

Підписання міждержавних угод з сусідніми країнами про прикордонну торгівлю. Прикордонна торгівля здійснюється, як правило, на основі Угоди України з суміжною іноземною державою або групою суміжних іноземних держав. Міждержавна Угода щодо прикордонної торгівлі має визначати: прикордонну торгівлю, локалізацію прикордонної торгівлі (ярмарки, базари тощо), прикордонну територію, суб'єктів прикордонної торгівлі та режим перетину кордону суб'єктами прикордонної торгівлі, товари (перелік додається) та режим переміщення (ввіз та вивіз) товарів через кордон. Україна межує, як з державами-учасниками СНД, так і з державами-учасниками ЄС, це необхідно враховувати при ініціюванні підписання відповідних міждержавних Угод.

Необхідно внести зміни до закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: законодавчо встановити, що: прикордонна торгівля – це зовнішня торгівля, яка здійснюється юридичними чи фізичними особами, що проживають (zareєстровані) на прикордонній території країни з метою задоволення власних потреб чи потреб населення

²⁶ Тимечко І. Р. Пропозиції щодо формалізації прикордонної торгівлі з урахуванням досвіду її організації суміжними країнами / І. Р. Тимечко // Рекомендації щодо впровадження нових форм транскордонного співробітництва / за ред. Мікули Н. А. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень – Львів, 2010. – 61-71 с.

прикордонних територій через транскордонні ринки на основі міждержавних угод чи відповідних документів; прикордонна територія – територія прикордонних адміністративно-територіальних одиниць України, якщо інше не визначено міжнародними договорами, ратифікованими Україною; суб'єкти прикордонної торгівлі – фізичні та юридичні особи, що проживають/zareєстровані на прикордонній території.

Розроблення та затвердження Урядом Правил здійснення прикордонної торгівлі, які визначають порядок здійснення прикордонної торгівлі на прикордонній території України і включатимуть: Загальні положення, Порядок здійснення прикордонної торгівлі, Контроль за здійсненням прикордонної торгівлі

2.2. Інфраструктурне забезпечення розвитку прикордонної торгівлі.

Формування розвинутої інфраструктури є невід'ємним компонентом ринкових відносин і створює сприятливі умови для розвитку бізнесу, у тому числі й малого. Саме інфраструктура транскордонного ринку забезпечує діяльність підприємців – суб'єктів прикордонної торгівлі та сприяє підвищенню її ефективності. Інфраструктурі транскордонного ринку властиві хаотичність, неналагодженість взаємозв'язків між різними учасниками, а тому її функціонування як єдиного цілого поки що є проблематичним. Для цього необхідно об'єднати зусилля органів влади всіх рівнів двох суміжних країн і ділові кола транскордонного регіону, а також задіяти Асоціації транскордонної співпраці, єврореґіони як спільний консультативний і координаційний орган.

Розвиток прикордонної інфраструктури в рамках Стратегії розвитку транскордонного регіону. Для забезпечення узгодженості розвитку транскордонного регіону, в т.ч. прикордонної інфраструктури, необхідно розробити Стратегію розвитку транскордонного регіону між суміжними регіонами двох і більше країн.

Етапи стратегічного планування розвитку транскордонного регіону: підготовчий – ініціювання розроблення стратегії, аналіз зацікавлених сторін, формування робочих груп, підготовка відповідної інформації. Для цього необхідно об'єднати зусилля органів влади всіх рівнів двох суміжних країн, а також задіяти Асоціації транскордонної співпраці, єврореґіони як спільний консультативний і координаційний орган, формувати бачення розвитку транскордонного регіону шляхом залучення громадськості; аналізу транскордонного регіону - SWOT аналіз; визначення пріоритетів, цілей дій.

Програма такого рівня повинна мати комплексну спрямованість і, відповідно, об'єднувати регіональні підпрограми. У рамках підпрограм необхідно розв'язати такі завдання: будівництво закладів суспільного користування для забезпечення потреб жителів прикордоння і тих, що приїжджають; реконструкція та модернізація транспортного вузла; будівництво торговельного комплексу для здійснення прикордонної торгівлі.

Для визначення юридичного статусу і порядку функціонування транскордонних торговельних комплексів необхідно підготувати та підписати відповідні міжурядові угоди.

На відведеній території необхідно побудувати низку об'єктів, що забезпечують сприятливі умови для розвитку гуртової торгівлі, організації торгівлі дрібними партіями і роздрібною торгівлі, а також для надання послуг з обміну комерційною інформацією тощо.

2.3. Інформаційно-консультаційного забезпечення розвитку прикордонної торгівлі, важливим елементом якої є мережа регіональних інформаційно-аналітичних центрів.

3. Розробка методики оцінки прикордонної торгівлі.

4. Запровадження постійного моніторингу прикордонної торгівлі.

При підготовці наукової доповіді використано матеріали:

Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, надані в рамках виконання науково-аналітичної доповіді «Розвиток транскордонного співробітництва» відповідно до рішення Бюро Відділення економіки Національної академії наук України від 29 жовтня 2013 року, №11 (Єрмакова О. А. к.е.н., доцент; Науменко Ж. Г., к.е.н., с.н.с.; Осипов В. М., д.е.н., проф.; Яковенко Д. В., к.е.н., доц.).

Розвиток транскордонного співробітництва : науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів, 2015. – 52 с.

Комп'ютерний макет:
П.С. Попадюк.

© ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України", 2015.

Підп. до друку 01.04.2015. Формат 70х108/16 . Папір оф. № 1. Гарн. літ. Офс. друк.
Ум.-друк. арк. 4,93. Наклад 100. Зам. _____ .

Оригінал-макет виготовлено в ДУ "Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України"
79026 Львів, вул. Козельницька, 4.

Видруковано ФОП "Омельченко В.Г."
79026 Львів, вул. Козельницька, 4.